

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**RUŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI 20. STOLETÍ
PŮSOBÍCÍ V ČESKÉ REPUBLICE:
ARCHITEKTURA, SOCHAŘSTVÍ,
MALÍŘSTVÍ**

**RUSSIAN ARTISTS OF THE 20TH CENTURY IN
BOHEMIA: ARCHITECTURE, STATUARY,
PAINTING**

(bakalářská diplomová práce)

VYPRACOVALA: Petra Kovalíčková

VEDOUČÍ PRÁCE: Doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 22. 4. 2013

podpis

Děkuji Doc. PhDr. Zdeňce Vychodilové, CSc., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní bakalářské diplomové práce poskytla.

podpis

Obsah

ÚVOD	5
1 EMIGRACE	7
1.1 DEFINICE TERMÍNU EMIGRACE	7
2 PRVNÍ VLNA RUSKÉ EMIGRACE	8
2.1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI MEZIVÁLEČNÉ RUSKÉ EMIGRACE	8
2.2 RUSKÁ EMIGRACE V NĚMECKU – BERLÍN	10
2.3 RUSKÁ EMIGRACE VE FRANCII – PAŘÍŽ	11
2.4 DALŠÍ VÝZNAMNÁ MĚSTA RUSKÉ EMIGRACE	13
3 RUSKÁ EMIGRACE V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU	14
3.1 POSTOJ ČESKOSLOVENSKA A PODPORA RUSKÉ EMIGRACE	15
3.2 RUSKÉ INSTITUTY V ČESKOSLOVENSKU	17
3.3 RUŠTÍ EMIGRANTI – UMĚLCI PRVNÍ VLNY ŽIJÍCÍ V ČESKOSLOVENSKU. 21	
3.3.1 VLADIMÍR ALEXANDROVIČ BRANDT	23
3.3.2 GRIGORIJ ALEXEJEVIČ MUSATOV	26
4 DRUHÁ VLNA RUSKÉ EMIGRACE	28
4.1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI	28
4.2 RUŠTÍ EMIGRANTI – UMĚLCI DRUHÉ VLNY ŽIJÍCÍ V ČESKOSLOVENSKU 30	
4.2.1 MICHAEL ROMBERG	31
5 TŘETÍ VLNA RUSKÉ EMIGRACE	33
5.1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI	33
5.2 RUŠTÍ EMIGRANTI – UMĚLCI TŘETÍ VLNY ŽIJÍCÍ V ČESKOSLOVENSKU . 34	
5.2.1 VIKTOR PIVOVAROV	35
5.2.2 MICHAEL ŠČIGOL	37
ZÁVĚR	40
PE3IOME	42
LITERATURA	49
PŘÍLOHY	51

ÚVOD

O ruské emigraci v Československu toho bylo napsáno mnoho, ale všechny tyto informace a údaje jsou obecné a týkají se spíše spisovatelů, vědců či politiků. V této bakalářské práci se budeme zabývat výtvarnými umělci, kterým v minulosti nebyla věnována taková pozornost.

V první části naší práce se budeme zabývat obecně tématem emigrace a uvedeme několik příkladů z historie. V druhé části si upřesníme historické souvislosti ruské emigrace a uvedeme několik příkladů, kam ruské obyvatelstvo emigrovalo, jaké tam měli možnosti a podmínky pro život. Ve třetí části rozebereme problematiku ruské emigrace v meziválečném Československu, historický vývoj státu a jeho postoj k obrovské masě ruské emigrace, která přijížděla do ČSR. Vyzdvihneme jen několik nejdůležitějších institucí z mnoha, které zřídila československá vláda na pomoc ruským emigrantům. Ve čtvrté části se konečně dostaneme k jednomu z hlavních témat, tedy k první vlně ruských umělců žijících v ČSR. Zde bychom našli hned několik výtvarných umělců a architektů, blíže se ale rozepíšeme jen o dvou nejznámějších z nich - V. A. Brandtovi a G. A. Musatovovi. V čtvrté části se budeme zabývat druhou vlnou ruských emigrantů, seznámíme se s historickými souvislostmi. Jelikož v této době nebyla ruská emigrace do Československa zas tak častá, uvedeme si pouze jednoho významného zástupce, M. Romberga. A nakonec v páté části se dostaneme k třetí vlně ruské emigrace. Opět si připomeneme historické souvislosti. Avšak v této době došlo k částečnému uvolnění hranice, objevuje se v Československu více ruských umělců, uvedeme si dva význačné zástupce V. Pivovarova a M. Ščigola.

Abychom mohli dané téma zpracovat, museli jsme prostudovat různou literaturu, tj. knihy o historii Československa i Ruska – Sovětského svazu, o exilu, bibliografii i katalogy k výstavám. Poněvadž meziválečná emigrace v Československu je oblíbeným tématem českých i ruských historiků, našli jsme o této části emigrace mnoho zdrojů. K povláčené emigraci jsme toho ale našli méně. Jelikož v Československu byly uzavřeny hranice a i režim zde byl dost podobný jako v Sovětském svazu, byl velmi malý důvod ruské emigrace utéci právě do Československa, proto jsme našli spíše ojedinělé případy ruských umělců žijících v ČSR. Důležitým zdrojem ke třetí vlně ruské emigrace se stali právě sami umělci. Využili jsme mnoho jejich rozhovorů v ruských i českých novinách a rádiích.

Cílem naší práce bude poskytnout co nejucelenější výklad toho, co jsme se o ruských umělcích žijících v Československu dozvěděli z odborné literatury a bibliografie umělců, a tyto poznatky srozumitelným způsobem vyložit a zařadit je do dobového kontextu.

1 EMIGRACE

1.1 DEFINICE TERMÍNU EMIGRACE

Slovo **emigrace** pochází z latinského slova emigratia (vystěhování), které vzniklo složením základového slova migrace (stěhovat se) a předpony e- (vy-).

Emigrace je opuštění země původu a přestěhování do jiné země. Imigrace znamená přistěhování z pohledu cílové země. Termín migrace se užívá obecně pro stěhování skupin obyvatelstva.

Důvodů k emigraci může být mnoho. Lidé mohou být v emigraci z osobních důvodů, těmito důvody mohou být např. vytvoření partnerského vztahu v jiné zemi, odstěhování se z daných klimatických podmínek do teplejších krajín či naopak, z důvodů ekonomických, politických, etnických nebo náboženských. Pro nedobrovolný odchod z vlastní země se užívá slovo exil nebo vyhnanství.

Emigranti se objevují prakticky ve všech historických etapách. Ve středověku bylo častým důvodem k emigraci velké množství náboženských a občanských válek. V 19. století nastala masová migrace do USA. V novodobých dějinách je 20. století charakteristické útekem lidí, kterým hrozil útisk nebo dokonce smrt z důvodů jejich politického přesvědčení, náboženství nebo národnosti. V důsledku těchto událostí proběhlo několik velkých a významných emigračních vln, např. 1. světová válka, diktátorské režimy v Evropě, 2. Světová válka, arabsko-izraelský konflikt, korejská válka, válka ve Vietnamu či válka v Kosovu, z ruské historie můžeme zmínit, např.: ke konci 17. stol. došlo k církevnímu rozkolu, kdy z Ruska utíkali staroobřadci, po neúspěšné revoluci roku 1905 uprchla řada spisovatelů, během první světové války a po VŘSR a občanské válce uprchlo mnoho Rusů před bolševiky, ale ani po druhé světové válce emigrace neustala.

2 PRVNÍ VLNA RUSKÉ EMIGRACE

2.1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI MEZIVÁLEČNÉ RUSKÉ EMIGRACE

První světová válka proběhla mezi lety 1914 až 1918. Došlo ke střetu dvou nepřátelských bloků, mezi mocnostmi Dohody (Spojené království, Francie, Rusko, později se přidala Itálie a USA) a Ústředními mocnostmi (Německo, Rakousko-Uhersko, později Turecko a Bulharsko). Boje první světové války proběhly na několika frontách v Evropě, balkánská fronta, italská fronta, západní fronta a východní fronta. Bojovalo se ale i na moři, kolem pobřeží Jižní Ameriky, severně od Austrálie, v okolí Indie a Indonésie. Roku 1917 vstoupilo do války USA a tím se válka stala z evropské války světovou. 11. listopadu 1918 na všech frontách zavládlo příměří. Válka skončila vítězstvím Dohody. Došlo k novému přerozdělení území v Evropě. Vznikly nové státy ve střední a východní Evropě.

Carské Rusko bylo během první světové války ve velmi špatném stavu nejen po ekonomické stránce, ale i po stránce politické. Byl zde velmi zaostalý průmysl, nedostatek železnic a silnic, zaostalá armáda. Kvůli hladomoru a chudobě ničícím celé ruské obyvatelstvo nastaly v zemi nepokoje. Už od začátku roku 1917 začali stávkovat dělníci, lidé stávkovali proti válce a carismu, nastala vlna lidových bouří a revoluční situace. 15. března 1917 **ruský car Mikuláš II. abdikoval**. Vlády se ujala Prozatímní vláda v čele s Georgijem Lvovem. Zároveň však vznikají tzv. sověty dělnických, rolnických a vojenských zástupců. Nejsilnější byl Petrohradský sovět, ten si přisvojoval moc a tak došlo na určitou dobu k dvojvládí. Dochází zde k přetahování o vládu mezi menševiky a esery. Tyto události můžeme zařadit do únorové revoluce. V dubnu roku 1917 se z emigrace vrátil Lenin, který převzal vedení bolševiků a postavil se proti Prozatímní vládě i proti sovětům. Prozatímní vládě se nedařilo řešit problémy vzniklé v zemi a toho využili bolševici, kteří si začali budovat rudou armádu a 7. listopadu (podle ruského kalendáře 24. října) 1917 svrhli Prozatímní vládu v Petrohradě. Tyto události vešly do dějin pod názvem Říjnová revoluce. Bolševici vydali Dekret o míru a o půdě. V březnu roku 1918 uzavřeli separátní mír s Německem, v čele tohoto jednání stál Lev Davidovič Trockij. Rusko ztratilo Finsko, Pobaltí, Ukrajinu, Bělorusko i Kavkaz. Tím, že se Rusko dostalo ven z východní fronty, dalo bolševikům možnost formovat armádu rudých. To popudilo opozici, bílou armádu, aby se také mobilizovala a tím začala občanská válka v Rusku, která trvala až do roku 1920 a skončila vítězně pro bolševiky.

Byl zaveden tvrdý hospodářský systém, úroda byla rolníkům zkonfiskována a v Rusku **nastal komunistický režim.**

První, kteří museli uprchnout z Ruska, byli především **poražení odpůrci režimu.** „Vlny utečenců většinou následovaly hlavní směry ústupu jednotlivých protibolševických armád: Roku 1918 odešlo mnoho lidí s německou armádou z Ukrajiny do Polska, roku 1919 s francouzskou armádou z Oděsy přes Černé moře a s Juděničem zpod Petrohradu do Pobaltí, roku 1920 se zbytky vojsk zastřeleného admirála Kolčaka ze Sibíře na Dálný Východ a s Děnikinem z Novorossijska opět přes Černé moře.“¹ Spousta uprchlíků utekla do Sevastopolu, kde s pomocí francouzské vlády začala evakuace směrem do Cařihradu. Avšak turecká vláda nebyla z ruské emigrace nadšena, a proto se již ke konci roku 1920 ruští utečenci posouvají do dalších zemí: Německa, Francie, Jugoslávie, Bulharska a Československa. Roku 1922, i když v daleko menší míře, stoupl počet vyhnanců. „Týká se to především **skupiny intelektuálů**, které sovětská vláda vypověděla na podzim 1922 z Ruska. 28. září je parník “Oberbürgermeister Haken“ odvezl do Štětína. Odtud většina odjela do Berlína.“² Byla také vyslána druhá loď, která vysadila menší skupinu v Oděse. Toto nucené vyhnanství se týkalo především spisovatelů, vědců a umělců. Tito lidé museli podepsat dokument, ve kterém se zavazují, že se do Ruska nikdy nevrátí, jinak budou stíháni.

„Podle statistiky Společnosti národů z roku 1928 se nejvíce emigrantů z Ruska usadilo v Německu a ve Francii (v obou kolem 400 tisíc), v Polsku 100 000, v Číně téměř 90 000. Srovnatelné byly počty v následujících zemích – v Litvě se udávalo 30 000, v Jugoslávii 27 000, v Bulharsku 26 000 a v Československu 25 000.“³

V následujících podkapitolách stručně a blíže přiblížíme problematiku 1. vlny ruské emigrace. Začneme v Německu, kam se spíše situovali spisovatelé, díky snazšímu publikování časopisů a knih, poté se přesuneme do Francie, která byla vyhledávána především umělci. Zmíníme se o Jugoslávii, Pobaltí i o důležitém městě ve východní Číně, o Charbinu. Nakonec podrobněji rozebereme právě emigraci v Československu.

¹ Martin C. Putna: Rusko mimo Rusko, 1. díl, Petrov v Brně 1993, str.:16

² Václav Veber a spol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, Karolinum Praha 1996, str.:13

³ Helena Barvíková a spol.: Exil v Praze a Československu 1918-1938, Praha 2005, str.:9

2.2 RUSKÁ EMIGRACE V NĚMECKU – BERLÍN

Po 1. světové válce v roce 1918 vznikla z Německého císařství Výmarská republika, která brzy uznala sovětský stát a navázala s ním přátelské styky. Díky tomu byly sovětským obyvatelům velmi často udělovány poukazy na služební pobyty právě do Německa, kde se mohli rozhodnout, jestli zůstanou v emigraci nebo se vrátí. Protože se snižoval kurz německé marky, bylo velmi výhodné vydávat zde knihy, což sem přilákalo spoustu sovětských literátů.

Místem setkávání ruských emigrantů v **Berlíně** byly především dvě instituce - Časopis Ruská kniha a Dům umění. „Časopis Ruská kniha založil roku 1921 právník profesor Alexandr Jaščenko na základě programu tzv. „kulturního usmíření“: Konec násilí a občanské války, vítězství lidskosti, „i rudí i bílí.“⁴ Původně to byl politický časopis, ale když se ukázal jeho program zcela utopický, byl proměněn v kulturní. V časopise byly vydávány zejména biografické a bibliografické údaje o osudech spisovatelů, publicistů a vědců za občanské války. Po dvou neúspěšných letech časopis skončil.

Dům umění byl založen podle vzoru petrohradského Domu umění. Avšak nešlo o fyzický dům, ale místem setkávání byly kavárny Landgaf a Leon. Na literárních večerech se diskutovalo o literatuře, o avantgardním umění i o politice. Těchto diskuzí se účastnili osobnosti, které žili v emigraci, jako Belyj, Berďajev, Erenburg, Severjanin, Chodasevič, atd. Na tyto setkání přijížděli i hosté z SSSR bolševici Majakovski a Pilňak, kteří jsou s úctou vyslechnuti. Všichni emigranti stáli o informace ze své vlasti.

I když se bolševická vláda tvářila, že o emigranty nestojí, byl jejich pohyb sledován. Dokonce mezi ně byli vysíláni zkušení agitátoři, kteří byli dotováni sovětskou tajnou službou a jejichž úkolem bylo navození myšlenky, že doba válečného komunismu je pryč a že se mohou bezpečně vrátit do vlasti.

Programový sborník *Smena vech* byl vydán v Praze roku 1921 Jurijem Ključnikovem a Nikolajem Ustrjalovem. „Ti vyzývají emigraci, aby zanechala svého marného protibolševického snažení a vrátila se domů. Společným pocitem smenovechovců je, že revoluce v Rusku skončila, život se vrací do normálních kolejí.“⁵

⁴ Martin C. Putna: *Rusko mimo Rusko*, 1. díl, Petrov v Brně 1993, str.:26

⁵Tamtéž, str.:27

Protože ohlas v emigraci byl velký, začali v Paříži vydávat časopis *Smena* vech časopis, který byl v březnu 1922 přestěhován do Berlína a byl přejmenován na *Předvečer*. Kolem tohoto časopisu se začali soustředit berlínští literáti v čele s Alexejem Tolstým. Jelikož se časopis stal prosovětským, byl roku 1923 vyloučen z emigračního Svazu spisovatelů a novinářů. Vydavatelé a někteří přívrženci se vrací do Ruska, kde jsou zadrženi a většina z nich popravena. Jediný Tolstoj dopadl dobře a stal se dokonce „proletářským hrabětem“.

Po třech letech se stabilizovala německá marka a vydávání knih se stalo těžším. Emigranti se musejí rozhodnout co dál. Sovětská vláda už je nechce pouštět zpátky do Ruska a vyhlásila poslední šanci návratu domů. Na sklonku roku 1924 se ruští emigranti scházejí na posledním večírku a pak se rozjíždějí. Někteří odjíždějí do Paříže (Remizov, Berďajev), jiní zpátky do Sovětského svazu, např. A. Belyj a I. Erenburg, a někteří zůstávají v Berlíně do příchodu Hitlera (Gul, Nabokov a jiní).⁶

2.3 RUSKÁ EMIGRACE VE FRANCII – PAŘÍŽ

Paříž se stala hlavním útočištěm první vlny ruských emigrantů. Do Paříže Rusové jezdili již dříve, jelikož Paříž byla „hlavním městem“ všech umělců. Emigrovali sem nejen umělci, ale také bývalí vojáci bílé armády, lidé spjatí s únorovou revolucí i jiní. Důvodem, proč si vybrali právě Paříž, byla snazší příležitost najít práci. Velvyslancem Prozatímní vlády v Paříži a předsedou Emigračního výboru se stal Vasilij Maklakov. Roku 1924 Francie uznala Sovětský svaz a Maklakov musel opustit velvyslanectví. Vláda Francie zřídila Ústřední kancelář pro záležitosti ruských běženců, kam byl Maklakov dosazen. Byl jejím předsedou až do roku 1940, kdy byl zavřen gestapem.

Maklakov pomáhal svým krajanům s hledáním ubytování, práce, což bylo v době hospodářské krize třicátých let dosti těžké. „Minimum, které mohl poskytnout opravdu každému, byl tzv. nansenovský pas - speciální dokument pro ruské emigranty, umožňující žít v zahraničí bez občanství, zřízený z iniciativy norského polárního badatele Fritjofa Nansena (1861-1930), komisaře Ligy národů pro záležitosti ruských běženců a zakladatele ženevského tzv. nansenovského výboru mezinárodního centra pro péči o emigranty.“⁷ V emigrační literatuře se opakovaně objevuje pojem „Šoférská Paříž“. Nejčastějším povoláním všech vrstev ruské emigrace v Paříži bylo šofér, jelikož toto

⁶ Martin C. Putna: *Rusko mimo Rusko*, 1. díl, Petrov v Brně 1993, str.:24-30

⁷ Tamtéž, str.:31

povolání nevyžaduje velké znalosti. Dalšími častými zaměstnáními byli dělníci v automobilkách, malíři pokojů, ženy pak nejčastěji pracovaly jako prادلeny či švadleny. Tyto práce zastávali lidé ze středních vrstev, kteří byli na práci zvyklí, ale i lidé, kteří nikdy nepracovali a byli zvyklí na služebnictvo.

Školství bylo přizpůsobeno mladým ruským emigrantům, kteří měli možnost studovat na Pařížské univerzitě. Byla zřízena oddělení na právnické, historicko-filologické a matematicko-fyzikální fakultě. Byly zde zřízeny různé instituty, Ruský obchodní institut, Ruský technický institut, Ruská konzervatoř. I ruské umění zde mělo své místo. Paříž si ruští umělci velmi oblíbili. Populárním se stal i ruský balet či ruská opera.

Paříž se také stala útočištěm významným spisovatelům. Avšak vydávání knih zde nebylo tak snadné jako v Berlíně, proto větší prostor zaujímaly časopisy, tzv. „tlusté žurnály“. Ruské „tlusté žurnály“ obsahovaly romány, povídky, eseje, básně, ale i články na aktuální témata, kritiky a polemiky. Významnými „tlustými žurnály“ byly Přicházející Rusko, které z finančních důvodů vydalo pouze dvě čísla, Současné zápisky, založené roku 1920, které se vydávaly bez přestávky dvacet let, a Ruské zápisky založené roku 1937, které byly zpočátku financovány ruskou Čínou. To neznamená, že by v Paříži nebyla žádná vydavatelství, například vydavatelství při časopisu Současné zápisky či Obrození, AMCA, které vydávalo spíše náboženskou literaturu.

Pro ruské obyvatele byla víra vždy důležitá, ale pro ruské emigranty byla víra ještě umocněna. Emigranti se upínali k víře mnohem více, byli mimo domov a víra byla jedním z pojítek mezi nimi navzájem. Dávala jim víru a naději, že nejsou sami a že se jednou budou moci vrátit domů do nového Ruska. Dvě místa se stala hlavními centry pravoslavné víry, Sremské Karlovce v Jugoslávii a Paříž. Katedrála Alexandra Něvského poblíž Vítězného oblouku byla metropolitním chrámem Paříže. Její kapacita však po značném přílivu ruských emigrantů do Paříže nestačila. Celá emigrace se složila na nový chrám, Sergijův chrám. V novém chrámu má sídlo Pravoslavný teologický institut, který od roku 1926 vzdělává nejen nové kněze, ale i rozvíjí teologické myšlení. Mnoho profesorů sem přišlo z Prahy. Děkanem teologického institutu se stal

S. Bulgakov. Po válce bylo stále méně ruských emigrantů a rostl zájem ostatních národů o pravoslaví, proto byl institut změněn na mezinárodní pravoslavnou školu.⁸

2.4 DALŠÍ VÝZNAMNÁ MĚSTA RUSKÉ EMIGRACE

Roku 1918 vzniká **Jugoslávie**. Tato země byla Rusům velmi blízká, nejen že je to slovanská země, ale z velké části i pravoslavná. Jugoslávie byla Rusku také zavázaná za dlouholetou podporu v boji s Rakouskem a Tureckem. Ruští emigranti byli v **Bělehradě** vítáni, jelikož to byl mladý stát, chtěl využít zkušeností a vědomostí ruských myslitelů. Práci zde našli jak profesori, tak inženýři a úředníci. Záslouhou bývalého ruského velvyslance Štrandtmana byla zřízena Královská komise pro věci ruských běženců. Předsedou se stal srbský profesor Alexandr Belič. Díky němu byla vyplácena některým významným spisovatelům, např. Buninovi a Remizovovi, měsíční apanáž, aby se mohli plně věnovat své literární tvorbě. Na jeho popud byl v Bělehradě založen Ruský vědecký institut, Ruská veřejná knihovna, nakladatelství a čtyři ruská gymnázia.⁹

Pobaltské státy se také staly přechodným bydlištěm ruských emigrantů. Byly jim velmi blízké, jelikož podnebí a příroda byla blízká okolí Petrohradu. **Riga** se stala nejoblíbenějším městem ruské emigrace a utvořila se zde významná ruská menšina. Byl zde vydáván týdeník *Dnes* a ilustrovaný časopis *Zvony*. Vycházelo zde nespočetné množství knih. Většinou nešlo o literaturu myšlenkovou, ale spíše o konzumní, tedy o dobrodružnou, detektivní a dámskou literaturu. Významné bylo i divadlo, ustálilo se zde činoherní Komorní divadlo, které bylo úspěšné právě díky početnému zastoupení ruské menšiny. Roku 1940 nastala sovětská okupace a většina ruských emigrantů opustila Pobaltí.¹⁰

Charbin je město ve východní Číně blízko ruských hranic. Na konci 19. století ho začali stavět Rusové, kteří v této části Číny stavěli Východočínskou dráhu jako pokračování Transsibiřské dráhy do přístavu Port Arthur. Od začátku bylo město stavěno v ruském stylu, i když zde žili Rusové, občané Číny a Madžuska. Po roce 1917 zde žilo více než půl milionu Rusů. V ulicích byly dokonce dvojjazyčné názvy. Vycházelo zde mnoho ruských novin, časopisů a knih, které byly spíše konzumní, jako tomu bylo

⁸ Martin C. Putna: *Rusko mimo Rusko*, 1. díl, Petrov v Brně 1993, str.:30-45

⁹ Tamtéž, str.:51-53

¹⁰ Tamtéž, str.:54-56

i v Rize. Byla zde založena Ruská právnická fakulta, Ruský polytechnický institut a Teologická škola sv. Vladimíra. Roku 1932 tyto ruské vysoké školy Japonci uzavřeli. Charbin se nacházel velmi daleko od evropských center kultury. Přicházely sem spíše mladší generace básníků, kteří toto město považovali za exotické město. Pro většinu ruských emigrantů v Číně bylo velmi těžké učit se čínštinu, proto zde byla uzavřená ruská komunita, která se nepřizpůsobovala místní kultuře. Vzkvétá zde Všeruská fašistická strana, zatímco mladorossovové v Evropě jsou zajedno s Mussolinim a Hitlerem, zdejší fašisty podporuje Japonsko. Roku 1945 vtrhla do Charbinu sovětská vojska a vypálila ruské knihovny, kostely a kláštery a ruské emigranty, které našla, odvěkla do Gulagu. Tímto skončil ruský Charbin.¹¹

3 RUSKÁ EMIGRACE V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU

Prohrou Rakouska-Uherska v první světové válce mohla 28. října 1918 vzniknout samostatná Československá republika. Prezidentem ČSR byl zvolen Tomáš Garrigue Masaryk, kterého roku 1935 vystřídal Edvard Beneš. Zprvu se nový stát potýkal s různými konflikty, kdy Němci nesouhlasili s připojením Sudet k Československu (místy tvořili němečtí obyvatelé dokonce většinu obyvatelstva), nakonec musela zasahovat armáda ČSR.

Během let, kdy Československá republika pokojně fungovala, v Německu sílilo fašistické hnutí a k moci se dostal Hitler. Nastal nový boj o Sudety. Zástupci čtyř zemí, Velké Británie, Francie, Německa a Itálie, se 29. září 1938 dohodli (Mnichovská dohoda), že ČSR musí postoupit pohraniční území obývané Němci Německu. Mnichovská dohoda se stala vyvrcholením snah Adolfa Hitlera rozbít demokratické Československo, což bylo jedním z jeho postupných cílů k ovládnutí Evropy. 15. října 1938 odstoupil prezident Edvard Beneš. Slovensko vyhlásilo autonomii a vznikl nový název státu – Česko – Slovensko. 14. března 1939 vyhlásil slovenský sněm nezávislou Slovenskou republiku. 15. března v Berlíně jednal prezident Emil Hácha s Hitlerem o budoucnosti Čech. Byl donucen podepsat smlouvu, kde se Čechy podvolují Německu. Druhý den byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava jako součást velkoněmecké říše.

¹¹ Martin C. Putna: Rusko mimo Rusko, 1. díl, Petrov v Brně 1993, str.:54-56

Druhá světová válka v Evropě trvala od 1. září 1939 až do 5. května 1945, kdy kapitulovalo Německo. Boje byly tvrdé a dlouhé. Postupem času to vyčerpalo všechny země. Opět byla zdevastovaná nejen ekonomika, ale i hospodářství a infrastruktura.¹²

Ruská emigrace v Československu byla vítaná těsně po první světové válce. Ruští emigranti byli přijímáni vlídně, dostávali nejen hmotnou podporu, ale i morální podporu. V ČSR vzniklo hned několik ruských institucí a hlavně ruské školství. Když začalo fašistické Německo vyvíjet tlak na Československo, mnoho ruských emigrantů odcházelo dál na západ, někteří skončili ve Francii, jiní pokračovali až do USA. Ti, kdo zůstali v ČSR, zkusili těžkost časů okupace Němci a období druhé světové války. Žili tu stejný život jako československé obyvatelstvo, často neměli co jíst, báli se o své rodiny a měli strach, zda tak kruté období vůbec přežijí.

3.1 POSTOJ ČESKOSLOVENSKA A PODPORA RUSKÉ EMIGRACE

Po první světové válce bylo mnoho zemí zpustošeno boji. Mnoho lidí se vracelo z fronty domů a spousta lidí byly nuceny emigrovat ze svých zemí. Československo bylo otevřené všem. Byla to jakási zkouška pro tak mladý a nový stát.

První emigranti z Ruska přicházeli do Československa po roce 1919 po neúspěšných akcích proti bolševikům, drtivá většina sem utekla přes Polsko. Další utečenci, kteří se hnali do ČSR, byli Rusové, kteří se přidali k československým legionářům vracějícím se domů. Velkou část z nich tvořily ženy legionářů a jejich rodiny, pak vojáci, kteří se k nim prostě přidali. Ti museli přejít celou Sibiř, plout přes Ameriku do Hamburku, odkud už se dostali mezi lety 1919 až 1920 právě do ČSR. Nejvíce emigrantů do ČSR přišlo po prohře Dobrovolnické armády v roce 1920. Ti museli být evakuováni z Krymu do Turecka. Roku 1921 naše velvyslanectví v Cařihradě dostalo pokyn, aby vydalo na cestu do ČSR ty, kteří by zde mohli studovat nebo kteří by mohli být mohli pracovat v zemědělství, především šlo o kozáky. Touto cestou se do ČSR dostalo kolem 4 000 běženců. Další složkou ruských emigrantů v ČSR se stali reprezentanti ruské inteligence, vědci, spisovatelé, inženýři, profesori či umělci, kteří byli v roce 1922 vyhnáni z Ruska. Během několika let do ČSR emigrovalo velké množství ruských uprchlíků, dostávali se sem různými cestami. Československá vláda nijak neomezovala

¹² Pavel Augusta, František Honzák: Československo 1938 – 1945, Praha 1999, str.:3-60

ani výběrem ani počtem, kdo sem může přijet. Jedinou podmínkou vlády byla apolitická emigrace, nesměli se politicky projevovat ani se zapojovat do místní politiky.¹³

„Na počátku dvacátých let je uváděn počet několik tisíc emigrantů (**od pěti do osmi tisíc**), ale toto číslo se v polovině dvacátých let rychle zvedá **až na dvacet pět tisíc** emigrantů. Pak už počty opět klesají, ve druhé polovině let třicátých se oficiální údaje statistik vracejí k osmi tisícům. Ale úřední statistiky nebyly zcela úplné a skutečné počty byly patrně vyšší, už proto, že obvykle do těchto přehledů nebyly zahrnuty ruské manželky československých legionářů, které sňatkem občanství získaly, a proto nespadaly do kategorie „emigrant“. Národnostně nešlo ovšem jen o Rusy, velkou část uprchlíků tvořili Ukrajinci, byli tu také Bělorusové, Kavkazané, zajímavou skupinkou byli Kalmykové.“¹⁴

Po přílivu tolika emigrantů, kteří přicházeli ve zbídačeném stavu, bez prostředků, kontaktů a bez osobních věcí, došlo k nutkání pomoci jim. Bylo nutné zajistit jim nejen ubytování a stravování, ale dokonce je ošatit a zajistit jim věci každodenní potřeby. A tak byl nejdříve založen v říjnu 1920 tzv. Ruský a krymský pomocný výbor. Ke konci roku byl přejmenován na **Výpomocný komitét pro krymské uprchlíky**. Byl kladen důraz na slovanské cítění lidí, na slovanskou vzájemnost. Za tímto postojem stály známé osobnosti české politiky, vědy a kultury, v jejichž čele stál **K. Kramář**, který se stal patronem komitétu a který komitét po celé meziválečné období sponzoroval soukromými dary.¹⁵

V lednu 1920 se začalo uvažovat o organizované pomocné akci. Ministr zahraničních věcí E. Beneš oznámil, že ministerstvo zahraničních věcí se ujímá této pomocné humanitární akce a s tímto záměrem souhlasil i prezident T. G. Masaryk. **Ruská pomocná akce** byla zpočátku vedena na mezinárodní úrovni jako pomoc hladovějícím v Rusku. Po mezinárodní poradě v Ženevě, která se konala v březnu roku 1921, byl do jejího čela postaven známý badatel F. Nansen a Ruská pomocná akce se rozšířila i na pomoc emigrantům rozestým po Evropě. V Československu byla na pomoc utečencům uspořádána sbírka, ve které Čechoslováci a československá vláda věnovali této akci 37 miliónů korun (ČSR skončila za Německem na 2. místě).

¹³ Helena Barvíková a spol.: Exil v Praze a Československu 1918-1938, Praha 2005, str.: 10

¹⁴ Tamtéž, str.: 9

¹⁵ Václav Veber a spol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, Karolinum Praha 1996, str.: 8-9

V červenci roku 1921 bylo vládou schváleno, že Ruská pomocná akce v ČSR bude vedena T. G. Masarykem a že bude hrazena ministerstvem zahraničních věcí. Předpokládaná doba trvání akce byla 5 až 8 let. Jelikož se všichni domnívali, že stav v Rusku je dočasný a že za pár let se všichni budou moci vrátit domů. Postupem času si však všichni uvědomovali, že jejich útočiště v ČSR nebude tak krátkodobé. „Československé úřady pro cestovní účely vydávaly emigrantům prozatímní československé pasy, což byla jedna z výsad, kterou mnoho jiných států neposkytovalo. Od počátku 30. let pak mohli emigranti dostat tzv. **nansenovské pasy**.“¹⁶

V průběhu let se stal překážkou pro Ruskou pomocnou akci nedostatek peněz. V roce 1927, kdy skončila původně plánovaná doba akce, bylo ministerstvo zahraničních věcí nuceno snížit výlohy, což se týkalo nejen finanční podpory ruských institucí, ale také snížení finanční podpory lidem. Část emigrace na začátku 30. let postihla ekonomická krize. Pro emigranty bylo složité najít práci, poté, co byl odsouhlasen zákon, který upřednostňoval československé pracovníky před ruskými. Určitý počet emigrantů tedy odchází na západ do Evropy, většinou do Francie, nebo ještě dále, do Jižní Ameriky. Poslední ránou pro ruské běžence bylo, když Československo **v roce 1934 uznalo Sovětský svaz** a uzavřelo s ním smlouvu. Tímto končí oficiální podpora Ruské pomocné akce. Od té doby ČSR podporu projevovalo už jen pouze prostřednictvím Československého červeného kříže, který se staral o děti, invalidy, nemocné nebo o staré lidi.¹⁷

3.2 RUSKÉ INSTITUTY V ČESKOSLOVENSKU

Díky ruské pomocné akci a hlavně díky podpoře prezidenta T. G. Masaryka, E. Beneše, K. Kramáře, jeho ruské manželky Naděždy Nikolajevny Abrikosové a dalších mohla vzniknout tak rozsáhlá a široká škála ruských škol, institutů, kroužků či společenství, díky kterým byli ruští emigranti začleněni do československé společnosti a díky kterým mohli mít pocit sjednocení mimo svou zem.

Hlavně **ruské školství** tu mělo obrovské zázemí. Protože dobré a kvalitní vzdělání mělo utvořit „elitu“ budoucího nového Ruska po návratu z emigrace. „Centrála ruského akademického života za hranicemi se nacházela v Praze, kde byl ustanoven Svaz ruských akademických organizací, jehož předsedou byl na Prvním sjezdu ruských akademických

¹⁶ Helena Barvíková a spol.: Exil v Praze a Československu 1918-1938, Praha 2005, str.: 12-13

¹⁷Tamtéž, str.: 13

organizací v Praze roku 1921 zvolen Aleksandr Stepanovič Lomšakov, a současně byly vypracovány stanovy svazu. Významná je i skutečnost, že Praha byla vedle Paříže a Charbinu jedním ze tří měst, ve kterých byly zřízeny ruské vysoké školy.¹⁸

Aby ruské školy na území Československa mohly vůbec vzniknout, bylo potřeba zajistit ruské pedagogy, vědce, právníky, inženýry atd., kteří by studenty učili v ruském stylu a tradici. Vznikl Sbor ruských profesorů, který měl za úkol oslovit odborníky za hranicemi ČSR a rozšířit tak svou sestavu, jejich počet vzrostl z 50 až na 130. Někteří profesori působili nejen na ruských, ale i na československých vysokých školách, na Karlově univerzitě či na Vysokém učení technickém v Praze. Roku 1921 vznikl na podporu studentům Komitét pro umožnění studia ruských studentů v ČSR a zanedlouho vznikl Česko-ukrajinský komitét pro umožnění studia ukrajinských studentů v ČSR. Tyto instituce zprvu zajišťovaly příjíždějícím studentům ubytování, nakonec převážnou část studentů podporovaly po celou dobu jejich studia.

Ruské školství v ČSR mělo **mateřské školy i základní školy**, které byly součástí gymnázií. „V roce 1928-1929 bylo v Československu 29 ruských mateřských škol s 820 dětmi a 52 základních, resp. obecných škol, do nichž chodilo 1452 dětí.“¹⁹ Byly zde i **střední školy**, např. ruské gymnázium v Praze či ruské gymnázium v Moravské Třebové, které bylo založeno již v roce 1920 v Konstantinopoli, ale kvůli nedostatku financí bylo o rok později přesunuto právě do Moravské Třebové i s 602 žáky. V ČSR bylo i několik ruských **vysokých škol**. Ruský pedagogický ústav Jana Amose Komenského v Praze, jehož úkolem bylo vychovávat pedagogy s ruskými tradicemi. Vysoká obchodní škola, jejímž cílem bylo připravit odborníky pro budoucí ekonomické vztahy mezi ČSR a Ruskem. Ruská lidová univerzita v Praze, která pořádala odborné přednášky jak o politice a ekonomice, tak i o literatuře a umění. Roku 1922 byla otevřena jedna z nejvýznamnějších vysokých ruských škol v Československu - Ruská právnická fakulta. Tato vysoká škola měla hrát hlavní roli ve formování „nového Ruska“. „V květnu 1922 bylo na této fakultě 255 studentů. Nejvíce jich bylo v r. 1923 a 1924 – 488 a pak jejich počet začal klesat jak v důsledku toho, že studenti ukončovali svá studia, tak v důsledku toho, že nové studentské generace již nebyly. Základním problémem Ruské právnické fakulty byl její status. I když její založení bylo schváleno jak ministerstvem školství a národní osvěty ČSR, nezískala status československé vysoké

¹⁸ Václav Veber a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, díl 2., Praha 1994, str.:1

¹⁹ Tamtéž, str.: 17

školy. Její absolventi se tudíž nemohli prokázat diplomem, který by jim umožnil vykonávat právnickou praxi v ČSR.²⁰

Ale i ukrajinští emigranti zde měli své vysoké školy. Jednou z nich je Ukrajinská svobodná univerzita, ve které bychom našli filozofickou, právnickou a přírodovědeckou fakultu. Byl o ni velký zájem, během jejího fungování se na ni přihlásilo kolem 7700 studentů. Další vysokou školou byla Ukrajinská hospodářská akademie v Poděbradech, která měla inženýrskou, ekonomicko-družstevní a agronomicko-lesnickou fakultu. „V r. 1923 bylo založeno po vzoru uměleckých škol Ukrajinské studio výtvarných umění v Praze pod názvem **Ukrajinská akademie výtvarných umění**. Jejím zakladatelem byl historik umění O. Antonovyč.²¹

Důležitým centrem ruské emigrace byla **pravoslavná církev**. Již před válkou měla ruská vláda pronajatý chrám sv. Mikuláše, který nechala upravit ruskému církevnímu životu. Roku 1898 však pronájem neprodloužila kvůli malému počtu věřících. Poté byl chrám převeden do vlastnictví Československé církve, která ho ve 20. letech nabídla pravoslavné církvi ke společnému využívání. Hlavou ruské pravoslavné církve se stal pravoslavný biskup o. Sergij, který byl v této funkci až do roku 1945. Přílivem ruských emigrantů do ČSR rostl také počet pravoslavných věřících, roku 1930 je uváděn počet věřících na 200 000. Církev emigrantům nedávala jen víru, ale i naději, že se brzy vrátí domů, do Ruska. Dávala jim něco víc, než kdy bylo zvykem. Církevním střediskem se stal i chrám Zesnulé sv. Bohorodičky, postavený na Olšanských hřbitovech, který byl slavnostně vysvěcen 22. 11. 1935.²²

Pro ruské emigranty bylo těžké žít v cizí zemi. Ale našli způsob, jak si připomenout svou zem, svou kulturu a jak se setkat se svými krajany - pořádáním **Dnů ruské kultury**. Tato slavnost se poprvé konala v Estonsku roku 1924. Její úspěch se šířil po celé Evropě. Již v tomtéž roce se v Praze konala porada, na které se zástupci dohodli, že se pokusí organizovat slavnosti tohoto typu každoročně a ve všech zemích, kde žijí ruští emigranti. Cílem Dnů ruské kultury bylo nejen stmelení ruské emigrace, ale i rozšíření znalosti o ruské kultuře obyvatelům hostící země.

²⁰ Václav Veber a spol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, Karolinum Praha 1996, str.:15

²¹ Tamtéž, str.: 18

²² Tamtéž, str.: 62 - 63

8. června 1925 začaly oslavy Dnů ruské kultury v Praze. Po úvodní řeči hraběnky S. V. Paninové, která stála v čele výboru pro organizaci této akce, se začalo přednáškami o A. S. Puškinovi a o vývoji ruské kultury v Sladkovského sále Obecního domu v Praze. Potom byla v chrámu sv. Mikuláše slavnostní mše za Rusko. Pokračovalo se společenskými hrami na Jezerce v Nuslích a končilo se slavnostním večerem, kde na počest A. S. Puškina byly v Měšťanském domě předčítány úryvky jeho děl. Po celé Praze byly v několika vitrínách obchodů a kaváren **otevřeny minivýstavy, kde vystavovali své práce ruští umělci**. Dokonce z Prahy vyjelo několik zástupců ruské emigrace do českých i slovenských měst, kde šířili ruskou kulturu. Na počest těchto dnů byl vydán i mimořádný list „Dny ruské kultury“. V tomto roce se na tuto akci přihlásilo kolem 25 zemí, ale pro její velký ohlas se v roce 1926 akce rozšířila i do dalších zemí, dokonce až do USA. Program byl vesměs stejný jako v předešlém roce 1925, byl ale o něco rozšířen. Bylo publikováno několik výtisků, které měly za úkol československému obyvatelstvu prohloubit znalosti o ruské kultuře a dějinách. Dokonce spolupracovali s rozhlasem, který využili k rozšíření přednášek. Ve Smetanově síni Česká filharmonie zahrála ruské skladby a vrcholem oslav roku 1926 byla inscenace Evžena Oněgina v Národním divadle. Roku 1928 se ke dnům ruské kultury přidala i státní organizace Česko-ruská jednota, která se chtěla připojit k propagaci ruské kultury. Vrcholem Dnů ruské kultury byl tedy rok 1928, poté se výbor pro organizaci potýkal s nedostatkem financí, především českoslovenští zástupci si za svá vystoupení a za účast nechávali vyplácet celkem velké honoráře. A roku 1935 odstoupily od slavností státní instituce, důvodem bylo uznání Sovětského svazu. Postupně spolupráci s výmluvami odřiká Česká filharmonie, český rozhlas atd. Z původních necelých 14 000 Kčs se rozpočet pomalu snížil až na pouhých 1000 korun. Roku 1938 a 1939 proběhla na počest Dnů ruské kultury pouze bohoslužba, roku 1940 se téměř nic nekonalo, jako náhradou toho roku se konal koncert na počest 100. výročí narození P. I. Čajkovského. V následujícím roce vznikl nový výbor v čele s knížetem Dolgorukovem, který ho pojmenoval Výbor Dnů ruské kultury v Protektorátě Čechy a Morava, konalo se však jen několik koncertů. V květnu 1945 po rozpadu ruské emigrace v Československu naprosto skončili jakékoliv snahy o udržení této tradice.²³

²³ Václav Veber a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, Karolinum Praha 1996, str.: 90-92

3.3 RUŠTÍ EMIGRANTI – UMĚLCI PRVNÍ VLNY ŽIJÍCÍ V ČESKOSLOVENSKU

Ruští výtvarníci na území tehdejšího Československa převážně nezakládali vlastní spolky, ale spíše se orientovali na své české a slovenské kolegy. Většina ruských umělců byla mezi československé umělce vlídně přijata. Mnoho z nich se scházelo se členy významných českých uměleckých skupin, někteří stali dokonce členy těchto skupin, např.: Umělecké besedy, Jednoty výtvarných umělců či Skupiny 42.

Umělecká beseda je nejstarším českým uměleckým spolkem. Byla založena roku 1863 předními osobnostmi české kultury, např.: B. Smetanou, J. Mánesem, M. Alšem a K. J. Erbenem. Její členové se zajímali a i dnes zajímají především o odvětví literatury, hudby a výtvarného umění. Roku 1926 byla v Praze dokončena budova Umělecké besedy. Nacházely se tam dva koncertní sály a výstavní síň. Členové spolku pravidelně pořádali výstavy nejen svých členů, ale i domácích a zahraničních umělců. Roku 1927 Umělecká beseda uspořádala samostatnou výstavu prací ruského umělce G. A. Musatova.

Přestože se ruští výtvarní umělci stávali spíše členy českých skupin, založili i několik ruských spolků. V Praze mezi lety 1928 – 1946 existoval **Svaz ruských umělců v Československu**. První výstavu uskutečnili 27. května 1929 v Rudolfinu v Praze. Bylo vystaveno 99 exponátů ruských emigrantů. Roku 1939 se spolek přejmenoval na Svaz umělců Čech a Moravy a bez přestávky fungoval v období druhé světové války. Po válce, kdy v ČSR zavládl nový režim, se spolek znovu přejmenoval na „Sovětská moc v Československu“ (Советская власть в Чехословакии).

Na konci května 1935 se konala **Retrospektivní výstava Ruského malířství 18. - 20. stol.** Aby mohla proběhnout, začalo se s jejími přípravami už v roce 1932, když historik N. L. Okuněv začal systematicky shromažďovat materiály o ruských umělcích v emigraci, které hledal ve Slovanském institutu. Roku 1933 se zaregistrovalo 468 ruských malířů, 51 sochařů a 35 architektů z různých zemí v Evropě, Asii, Severní i Jižní Americe. Byla to jedna z největších uměleckých výstav v Praze. Expozici navštívilo více než 6 tisíc lidí.

Ruští architekti za hranicemi si vytvořili vlastní spolek, který se jmenoval **Ruský architekt za hranicemi** (Русский зодчий за рубежом). Mezi členy patřili architekti žijící v mnoha státech po celém světě. Tento spolek začal vydávat časopis, jehož redakce

se nacházela v Praze. Do časopisu psali nejen ruští architekti žijící v Čechách, ale i ostatní. Podařilo se jim vytvořit soupis ruských architektů žijících v emigraci, v roce 1939 dospěli k číslu 345. Redaktoři nepsali pouze o ruských architektech a jejich osudech, ale zabývali se také novými stavbami a možnostmi realizace za hranicemi Ruska. Častým tématem se stávaly technické vymoženosti a novosti. Roku 1942 vydali poslední číslo časopisu, ve kterém se věnovali Chrámu Zesnutí přesvaté Bohorodice na Olšanském hřbitově v Praze.

Mezi lety 1934 – 1944 v Praze existovalo **Ruské kulturně-historické muzeum** (Русский культурно-исторический музей) při Ruské svobodné univerzitě. Toto muzeum bylo založeno z iniciativy spisovatele L. N. Tolstého a V. F. Bulgakova. Původně mělo jít o muzeum ruské emigrace. Ze začátku se seskupovaly tedy pouze materiály historické a tvorba ruské emigrace, ale postupně se zařazovala mezi exponáty i kultura celého Ruska. Během 9 let existence muzeum nashromáždilo bohatou sbírku historických a kulturních materiálů ruské emigrace. Tyto sbírky byly rozděleny do několika sekcí: výtvarné, knižní, literárněvědné, do sekce architektury a historie ruské emigrace. Knihovna obsahovala okolo 5 tisíc svazků. Důležitou se stala také sbírka obrazů, která čítala okolo 400 obrazů stovky ruských autorů žijících nejčastěji v Praze, Paříži a Rize. Roku 1944 bylo muzeum zavřeno. Během války bylo mnoho exponátů zničeno. Část obrazů se přestěhovala do sovětské školy v Praze, zbytek byl převezen do SSSR.²⁴

18. května – 15. června 1931 se v Praze ve francouzském institutu Ernesta Denise konala výstava mezinárodního spolku umění „Skify“ (Skythové). Tuto výtvarnou skupinu založil malíř **Sergej Alexandrovič Mako**, který patřil mezi ruské umělce působící v Čechách. Do ČSR se dostal roku 1923 a založil zde Ukrajinské studio plastického umění (Украинская студия пластических искусств). **Alexandr Sergejevič Golovin** byl také členem skupiny Skythů. Z Ruska odešel při ústupu dobrovolnické armády roku 1920, nejprve pracoval v Konstantinopoli a poté se roku 1923 dostal do ČSR. Vystudoval Ruské reálné gymnázium v Moravské Třebové. Poté studoval architekturu na ČVUT v Praze, pak přešel na Akademii výtvarných umění v Praze na sochařství, kde ho vyučoval B. Kafka. O několik let později odešel na stáž do Paříže a do ČSR se již nevrátil. Mezi ruské umělce působící v ČSR patří i **R. D. Koryakin**.

²⁴ <http://www.artz.ru/>

Narodil se roku 1918 v Rostově na Donu, jeho otec byl ruský inženýr a matka česká sportovkyně, která se do Ruska dostala díky sportovní organizaci Sokol. Po smrti otce se rodina přestěhovala do Čech. Vystudoval Ruské reálné gymnázium v Moravské Třebové. Poté studoval ve Škole uměleckých řemesel v Brně. Po válce se přesunul z Prahy do pohraniční vesnice Horní Slavkov, kde pracoval v továrně na malbu porcelánu. O několik let později se přestěhoval do Karlových Varů, kde pracoval v divadle. V tomto malebném českém městě zemřel ve věku 91 let.²⁵

Meziválečné období v ČSR bylo pro ruské umělce přívětivé, proto bychom našli mnohem více osobností např.: mezi malíři N. S. Bakulin, I. J. Bilibin, N. M. Rodionov, G. J. Vovk, mezi sochaři S. Koljadinskij, K. A. Stachovskij, mezi architekty N. P. Paškovský či L. S. Lada-Jakusevič. V následujících podkapitolách se budeme podrobněji zabývat životem a tvorbou **architekta V. A. Brandta a malíře G. A. Musatova.**

3.3.1 VLADIMÍR ALEXANDROVIČ BRANDT

Vladimír Alexandr Brandt je jedním z mála ruských architektů starší generace, kteří přijeli do Československa. Byl to významný ruský pedagog, grafik, malíř a především architekt působící v Československu až do své tragické smrti.

Narodil se roku 1874 v Petrohradě. Jeho děd pocházel z Německa. Na pozvání cara Nikolaje I. přijel do Petrohradu, kde pomohl založit Zoologického muzeum Ruské akademie věd a později se stal jeho ředitelem. Jeho vztah ke zvířatům zdědil i otec

²⁵ <http://www.artz.ru/>

Vladimíra Brandta, který byl profesorem na Veterinárním institutu v Charkově. Své dětství Vladimír strávil v Charkově, kde roku 1893 ukončil studium na reálném učilišti. Vyšší vzdělání získal v Petrohradě v „Institutu civilních inženýrů“ (Институт гражданских инженеров), ve kterém zakončil studium roku 1898. Potom odjel na západ do Evropy. Navštívil Francii, Itálii, Rakousko, Holandsko, Dánsko, Švédsko i Norsko. Roku 1899 se vrátil do Charkova, kde začal pracovat jako architekt. Postavil pavilon zoologické zahrady i pavilon, kam umístil jak sladkovodní akvárium, tak akvárium se slanou vodou. V tomtéž roce začal učit na uměleckém učilišti, kde získal své první zkušenosti s učitelstvím. O rok později odjel do Poltavy, kde pomohl s projektováním městského vodovodního potrubí. Roku 1901 se přesunul do Varšavy a začal pracovat ve Varšavském polytechnickém institutu, kde vyučoval historii architektury, deskriptivní geometrii a rýsování. Čtyři roky poté byl institut dočasně zavřen, kvůli probíhajícím revolučním akcím, a Brandt odjel do Mnichova, kde se věnoval své tvorbě a malbě. Roku 1907 se vrátil do Ruska a pracoval jako architekt v Rostově na Donu. Roku 1917 pracoval znovu jako profesor ve Varšavském polytechnickém institutu, který byl o něco později přesunut do Nižního Novgorodu a poté zcela uzavřen. Mezi lety 1913-1914 složil zkoušku z oboru prostředí územního plánování (санитарное зодчество). Roku 1922 dostal od československé vlády nabídku přijet do ČSR. **Přestěhoval se tedy do Prahy** a stal se předsedou architektonického oddělení studijní rady ruských profesorů při Výboru pro vzdělávání ruských a ukrajinských studentů. Začal učit na fakultě architektury na České vysoké škole technické. Od roku 1928 byl zástupcem **Svazu ruských umělců v Československu**. Účastnil se výstav ruských umělců v ČSR a podporoval je. Roku 1930 byly vystaveny jeho práce v Bělehradě. Roku 1944 odmítl spolupracovat s fašisty, byl zatčen a uvězněn ve věznici na Pankráci, kde také zemřel.²⁶

V. Brandt byl členem mnoha ruských spolků a institucí v ČSR, např.: byl členem Sdružení ruských architektů v Československu, Svazu ruských spisovatelů a žurnalistů, ředitelem umělecké školy při Ruské akademii nauk, předseda Svazu ruských umělců v Československu. Stal se také členem muzejní komise Ruského kulturně-historického muzea, kterému dokonce věnoval některá svá díla.

Projektoval mnoho prací, ale ne všechny byly uskutečněny. Často dostávali přednost českoslovenští architekti před „cizími“. Avšak najdeme některé stavby, které

²⁶ <http://www.artz.ru/places/1804790530/index.html>

byly projektovány právě Brandtem. Jednou z nich je **Profesorský dům** v Praze. Když po roce 1917 začali přicházet ruští emigranti do ČSR, nebylo mnoho míst, kde je ubytovat. Vznikl tedy projekt obytného domu, který byl postaven roku 1925. Sám Brandt v tomto domě žil, stejně jako mnoha ruských profesorů a studentů. Inspirací byl architektovi „dům komuny“ (дом-коммуны). Hlavním úkolem bylo sjednocení bytu a ušetření místa, minimalizovat vedlejší místnosti, zmenšit kuchyně a zkrátit chodby, které byly průchodné. Musela tak být vytvořena zvláštní místnost - sborovna pro společné schůze a akce. Byl tam také družstevní obchod s ruským zbožím, který ale neměl dlouhé trvání.

Dalším uskutečněným projektem architekta Brandta se stala **třetí vila a rozsáhlý park manželů Kramářových** ve Vysokém nad Jizerou. S projektem Brandtovi pomáhali i jeho studenti Paškovskij a Klodt. Vila byla postavena v neoslovanském duchu. Byly využity prvky ruské, české i ukrajinské architektury. Stavba byla dokončena českým architektem, protože se Brandt v průběhu stavby nepohodl s manželkou K. Kramáře Naděždou Nikolajevnou.

Nejvýznamnějším projektem jeho tvorby, který byl uskutečněn v Československu, se stal projekt pravoslavného **chrámu Zesnutí přесvaté Bohorodice** na Olšanských hřbitovech na Žižkově, také zvaný Uspenskij chrám (храм Успения Пресвятой Богородицы), na kterém mu pomáhali jeho studenti N. Paškovský a S. Klodt. Tento chrám byl stavěn mezi lety 1924-1925. O jeho stavbě se začalo mluvit už roku 1921, kdy prudce vzrostl počet ruských emigrantů v ČSR. Realizace stavby byla možná díky předsedovi vlády Karlu Kramářovi (také pravoslavný věřící), který pomohl zrealizovat sbírku na stavbu chrámu. Chrám má čtvercový půdorys a je vysoký okolo 22 metrů. Vzhled chrámu byl ovlivněn architekturou chrámů v Pskově a Nižním Novgorodě. Na jeho tvorbě se podíleli především ruští umělci pod vedením A. Mirkoviče, S. Věličkina a P. Nachodkina. Chrám byl vysvěcen 22. listopadu 1925. V kryptě chrámu jsou pohřbeni manželé Kramářovi. Na památku ruských, ukrajinských a dalších emigrantů násilně odvečených roku 1945 zpět do Sovětského svazu je od roku 1995 na stěně chrámu umístěna pamětní deska. Ukázkou těchto významných staveb najdeme v příloze.²⁷

²⁷ Лукаш Бабка, Игор Золотарев: Русская акция помощи в Чехословакии: история, значение, наследие, Прага 2012, стр.:325-332

Text je psán v češtině a v ruštině a zní: „Rusům, Ukrajincům a příslušníkům dalších národů bývalé Ruské říše, v roce 1917 odmítnuvších komunistickou utopii a v řadách slavné dobrovolnické armády bránícím svět před bolševickým terorem, kteří na počátku dvacátých let našli nový domov v Československé republice, avšak o čtvrt století později byli prvními oběťmi poválečného prokomunistického oportunismu, jenž dopustil, aby byli v roce 1945 odvezeni do sovětských koncentračních táborů, kde zahynuli nebo beze stopy zmizeli a jen hrstce bylo po mnoha letech dovoleno vrátit se zemřít ke svým rodinám do Československa. VĚČNÁ PAMĚŤ.“

3.3.2 GRIGORIJ ALEXEJEVIČ MUSATOV

Nora Musatová, dcera G. Musatova

Grigorij Alexejevič Musatov se narodil roku 1889 v Buzuluku. Jeho otec Alexej Jakovlevič Musatov byl ruský malíř ikon, který měl svou dílnu v Samaře. Jeho matka byla původem z Polska. Nejprve chodil do církevní školy, poté studoval na obchodním učilišti v Samaře. Po skončení studií odešel do Kyjeva, kde navštěvoval malířské kurzy, které vedl malíř A. A. Muraško. Během prázdnin získával zkušenosti, když pomáhal svému otci v dílně. 14. srpna 1914 se oženil s Věrou Georgijevnou, usadil se a začal pracovat jako učitel nedaleko Samary. Roku 1915 se účastnil výstavy samarských umělců. Poté byl ale povolán do armády. Roku 1916 byl poslán do vojenské školy, po jejímž ukončení byl poslán na jihozápadní frontu. V létě 1917 dezertoval a vrátil se do Samary. Když začala občanská válka, odjel se svou ženou do Irkutska. Přidal se k armádě A. V. Kolčaka, ale o něco déle znovu dezertoval. Když se dostal do Vladivostoku, zůstal tam nějaký čas a skrýval se pod cizím jménem. Na Dálném Východě pracoval v loutkovém divadle a stýkal se s místními futuristy. V roce 1920 po japonské okupaci Dálného Východu se spolu se svou ženou **přidal k československým legionářům**, kteří opouštěli Rusko. Pluli na lodi jménem Tver

(Тверь) přes Čínu, Singapur a Cejlon do Itálie a poté **10. července 1920 utekli do Československa.**²⁸

Zprvu si na živobytí vydělával tím, že účinkoval v kočovné divadelní společnosti a tak cestoval po Československu. V Havlíčkově Brodě **se seznámil s Janem Zrzavým** (českým malířem) a s celou jeho rodinou, která mu pomohla usadit se v Kolíně a vrátit se ke své umělecké tvorbě. Roku 1922 se s ženou přestěhoval do Prahy. O rok později začal pracovat jako učitel na ruském reálném gymnáziu v Praze, kde pracoval až do roku 1931.

Jan Zrzavý se stal Musatovovým celoživotním přítelem. Pomohl mu nejen v osobním životě, ale i v jeho životě pracovním. Díky němu **se stal členem Umělecké besedy**. Roku 1923 vystavoval svá díla spolu s dalšími členy Umělecké besedy v Obecním domě v Praze. Jeho tvorba se od příjezdu do ČSR stále vyvíjela. Ze začátku tvorby tíhnul k primitivismu. Dále se věnoval krajinám či zátiším. Spojoval moderní styl s impresionismem. Později ho očaroval také expresionismus. Ve dvou desetiletích během své tvorby vytvořil velkou směsici stylů, ve kterých měnil jak barevné škály, tak i rukopis. Někdy je až zarážející, že zcela odlišná dvě díla mohl vytvořit tentýž umělec. Mezi lety 1929-1931 pracoval na ilustracích k několika románům F. M. Dostojevského. Neznámějšími se staly ilustrace ke knize Bratři Karamazovi, kdy kresbou vystihl i psychologickou stránku postav.

Jeho tvorba byla ovlivněna **dětstvím**, kdy pomáhal svému otci v jeho ikonomalířské dílně, i místem, kde vyrůstal, tedy městem Samara. Pod tímto vlivem vznikly primitivistické malby, které mají velmi blízko k lidovým obrázkům. „A odtud také Musatov převzal nereálné měřítko, odvozující se podle důležitosti postav a vytvářející pohádkově iluzivní prostředí. Rovněž barevná škála, ve které se základní barvy nemíchají a jsou ostře ohraničeny, odpovídá lidové tradici. Obrazy tohoto období svou jarmareční barevností vítají diváka už z dálky.“²⁹ Nemůžeme opomenout ani jednu z nejdůležitějších etap Musatovova života, kterou je **válečná tematika, následné skrývání a několikátýdenní strastiplná cesta do ČSR**. „V roce 1931 nastal radikální zvrát v Musatovově tvorbě, ve které se hlavním námětem staly **technické vymoženosti**, z nichž je cítit na jedné straně obdiv a na druhé straně obavu, jakým směrem se bude ubírat rychlý vývoj nové technické společnosti.“³⁰ Předlohou pro jeho novou tvorbu byly

²⁸ <http://www.artzr.ru/>

²⁹ <http://www.artservis.info/>

³⁰ Tamtéž

stroje, automobily, aeroplány, které symbolizovali mechanizaci světa, a v kontrastu k nim byl zasazen obyčejný malý člověk. Už o rok později jeho tvorba dostala nový směr. Jeho zdrojem inspirace se stala krásná **letní krajina**. Během tohoto období využívá zcela odlišnou techniku – impresionistickou, kterou studoval v roce 1925 v Paříži. Využíval spíše monochromní ladění barev, kdy nechal jednu nebo dvě barvy lehce vyniknout. Posledním námětem jeho tvorby se stala **2. světová válka a ztráta svobody**. Ukázku z jeho umělecké tvorby najdeme v příloze.³¹

G. A. Musatov se nikdy nevzdal myšlenky, že by se už nikdy nevrátil domů do Ruska. Celou dobu, co žil v emigraci, sledoval politický i ekonomický vývoj v Rusku. Nakonec roku 1936 přijal československé občanství. V den, kdy Německo zaútočilo na Rusko, Musatov dostal infarkt a nakonec mu i podlehl.

Do roku 1941 se účastnil 27 výstav Umělecké besedy v Praze i v jiných městech ČSR. Svá díla vystavoval i v Paříži na výstavě skupiny Skythů, kterou založil jiný ruský umělec S. Mako. Musatov byl ojedinelým a vynikajícím umělcem meziválečného období. Pokaždé uměl překvapit svou tvorbou, která se vyvíjela až do konce jeho života.

Dcera G. Musatova **Nora Musatová** je známou českou malířkou a ilustrátorkou. Od malička vyrůstala mezi umělci, nemůžeme se tedy divit, že i ona se začala věnovat umění. Studovala na Ruském gymnáziu v Praze, poté na pražské Akademii múzických a výtvarných umění, na Vysoké škole uměleckoprůmyslové a na Akademii umění. Po státním převratu v roce 1989 začala vystavovat svá díla i mimo Československo, ve Švýcarsku, v Německu, v Holandsku, ve Velké Británii i v USA. Roku 1991 vytvořila 250 ilustrací k Bibli českých dětí. Její tvorba je odrazem jejího života, ze kterého také brala náměty, např.: náměty z dětství, klauni, akrobati nebo cirkus.

4 DRUHÁ VLNA RUSKÉ EMIGRACE

4.1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Konec druhé světové války zcela změnil poměry v Evropě. Porážka hitlerovského Německa a postup Sovětské armády na západ způsobily, že v zemích střední a jihovýchodní Evropy se dostaly k moci nedemokratické vlády vedené komunistickou stranou. Roku 1948 byla komunistická vláda nastolena i v Československu.

³¹ <http://www.artz.ru/>

Na konci druhé světové války bylo mnoho zemí zpustošeno boji, ekonomika utrpěla velké ztráty, zemědělství bylo poničeno, infrastruktura zdevastována. Hned v prvních několika měsících těmto zemím byla nabídnuta pomoc od nově vzniklé **Organizace spojených národů**, dostávaly zásilky pomocné akce UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Členské země, např.: USA a Kanada, jim věnovaly své hospodářské přebytky. Nejednalo se pouze o potraviny, léky a oblečení, ale poskytovaly jim také zemědělské stroje, vybavení továren i dopravní prostředky. Československo tak dostalo pomoc v celkové hodnotě 13 miliard korun.

Na Československém území po skončení druhé světové války zůstala na západě americká armáda a na východě sovětská vojska. Sovětská tajná policie sestavila **soupis ruských emigrantů** v Československu, podle kterého byl zrádce každý, kdo opustil Rusko po bolševické revoluci i po první světové válce. Byli tedy zatýkáni občané ruské i ukrajinské národnosti. Někteří žili na území Československa stále s nansenovskými pasy, jiní se snažili přizpůsobit situaci a přijali československé občanství. Po jejich zatčení byli bez souhlasu československé vlády **odvěčeni do Sovětského svazu**, kde byli umístěni do pracovních táborů na Sibiři. Většina z nich se již nikdy nevrátila. Soupis se ale netýkal úplně všech emigrantů, některé tajná policie ignorovala a nechala je žít v Československu. Podle jakého klíče byli lidé vybíráni, nikdo nezná.

Dne 4. 4. 1945 byla v Košicích Edvardem Benešem jmenována **první poválečná vláda**, jejím předsedou se stal Zdeněk Fierlinger a jejími ministry byli představitelé londýnského a moskevského exilu, velká část z nich byli členové Komunistické strany Československa. Ti dokonce dosáhli toho, že z vládních funkcí odešli pravicově orientovaní spolupracovníci prezidenta. Jejich prvním úkolem bylo řešit vzájemné vztahy Česka a Slovenska. Došlo tedy k dohodě mezi vládou a Slovenskou národní radou (SNR), ve které se dohodli, že záležitosti hospodářské, sociálně kulturní a administrativně politické se budou řešit celostátně, ale o ostatních věcech týkajících se Slovenska bude Slovenská národní rada rozhodovat sama. Postupem času ale docházelo k oslabování pravomocí SNR.³²

První poválečné volby v ČSR do parlamentu skončili vítězstvím **Komunistické strany Československa**, když získala 40,17% hlasů a na slovenské straně se **Komunistická strana Slovenska** umístila až na druhém místě (za Demokratickou

³² Jiří Pernes: Československo 1946-1992, Albatros Praha 1999, str. 2-3

stranou), když získala 30,37% hlasů. Dohromady získala 114 poslanců, což je více než třetina v třistačlenném parlamentu. Nejvýznamnější pozice ve vládě zaujali právě členové KSČ, Klement Gottwald se stal předsedou vlády, jiní obsadili důležitá ministerstva. Během února 1948 došlo ke zvratu. Komunisté ovládli český rozhlas a tiskárny, měli tedy pod kontrolou tisk novin. Zatýkali představitele demokratických stran. Národní fronty vyhazovaly ze zaměstnání nepohodlné osoby a zaměstnávaly členy KSČ. Postupně byli do vlády dosazováni i další členové KSČ. Zanedlouho byl v zemi nastolen **komunistický režim**. 9. května 1948 byla přijata nová ústava, ve které byla celá řada nedemokratických ustanovení. Poté, co ji prezident E. Beneš odmítl podepsat, odstoupil z funkce prezidenta a na jeho místo nastoupil K. Gottwald, jeden z mnoha komunistických prezidentů v dějinách Československa.

Po převzetí moci komunisty začali lidé prchat do ciziny. Ze začátku to nebylo nějak kontrolováno, ale později zdokonalili ostrahu státních hranic. Od roku 1950 komunisté budovali po hranicích překážky, např.: minové pole či stěnu z ostnatého drátu pod elektrickým proudem. I přesto se lidé snažili utéct, ale se zdokonalováním překážek počet úspěšných útěků klesl. Lidí, kteří emigrovali z Československa, bylo mnoho. V lednu 1953 se mluvilo o více než 43 tisíc osobách.

Jen několik ruských či ukrajinských emigrantů se hned po druhé světové válce dostalo do ČSR. Většina spíše směřovala na západ za demokracií. Poté byly hranice uzavřeny a lidé se sem dostávali velmi obtížně.

4.2 RUŠTÍ EMIGRANTI – UMĚLCI DRUHÉ VLNY ŽIJÍCÍ V ČESKOSLOVENSKU

Po druhé světové válce stopy ruské emigrace v Československu mizí. Ti, co ušli násilnému odvezení do SSSR, se spíše stáhli do ústraní. Nebylo to však pravidlem. Našli jsme i některé výjimky ruských umělců, kteří přišli do ČSR již v meziválečném období, a po druhé světové válce zde zůstali a tvořili svá díla. Mezi ně patří (někteří již zmiňovaní v první vlně ruské emigrace) např.: malíři N. Bakulin, G. Wovk, architekti L. Lada – Jakuševič či N. Paškovský.

Jak jsme již zmínili v meziválečném období, ruští výtvarní umělci nevytvářeli své spolky, ale spíše se začleňovali do českých spolků, zejména do Umělecké besedy. Po druhé světové válce, v období relativní svobody mezi lety 1945 – 1947, navázala Umělecká beseda na své úspěchy v meziválečném období. Získala prostory na Žofíně

v Praze, kde bylo uspořádáno několik mezinárodních výstav. V únoru 1948 muselo být vydávání besedních časopisů ukončeno a byly přerušeny i další svobodné aktivity. Roku 1951 vyšel zákon, který zakazoval existenci všech samosprávných spolků. To ale ještě nejstarší český umělecký spolek nezlomilo, boj o jeho udržení pokračoval, spolek přestál i pokus o likvidaci v roce 1963. Jeho konec znamenal rok 1972, kdy byl po nástupu normalizace rozpuštěn.

4.2.1 MICHAEL ROMBERG

Michaela Romberga můžeme zařadit jak do meziválečné emigrace, tedy do první vlny, tak i do poválečné emigrace, druhé vlny. Jelikož většina jeho tvorby vznikla až po válce, zařadila jsem ho do druhé skupiny. M. Romberg byl významný malíř, ilustrátor, grafik, ale především pedagog, scénograf a kostýmní výtvarník.

Romberg se narodil roku 1918 v Poltavě na Ukrajině, kam se jeho rodiče přistěhovali z Petrohradu. Pochází z umělecké rodiny, jeho otec byl malíř a účastnil se cestovatelských výprav do různých koutů země, kde působil jako malíř dokumentarista i jako archeolog. V roce 1925 se celá rodina Rombergových přestěhovala do Československa. Rodiče pracovali na Podkarpatské Rusi a Michael se svými dvěma bratry studoval na Ruském reálném gymnáziu v Moravské Třebové. Své rodiče chlapci vídali pouze o prázdninách. Studium na gymnáziu ale nedokončil. Roku 1935 odjel do Prahy, soukromě docházel k G. A. Musatovovi, který mu dával hodiny kreslení. O rok později se přihlásil na Uměleckoprůmyslovou školu v Praze, kterou dokončil a zdárně odmaturoval. Po ukončení školy se věnoval své tvorbě. Roku 1943 se uskutečnila jeho **první samostatná výstava** v galerii ARS, kde bylo vystaveno více než 800 ilustrací

ke Gogolovým Mrtvým duším. Poté se podílel na freskové výzdobě pravoslavného chrámu Zesnutí přesvaté Bohorodice na Olšanských hřbitovech. Roku 1945 se stal členem české **Umělecké besedy**. Jeho tvorba se vyvíjela a tak se začal věnovat i malbě krajin a zátiší a jako většina členů Umělecké besedy chvíli seznámil se s kubismem a abstrakcí.

Po obsazení Prahy 9. května 1945 sovětskými vojsky byl spolu s mnoha dalšími ruskými a ukrajinskými emigranty **odvečen zvláštními jednotkami Směrš** zpátky do SSSR, kde měl být umístěn do pracovního tábora. V Budapešti se mu ale podařilo uprchnout. Vrátil se zpátky do ČSR do Brna, kde se skrýval, přerušil všechny styky s ruským emigračním prostředím a snažil se „zapadnout“ do českého prostředí. Jeho dva bratři emigrovali do Ameriky. Otec zemřel a matka zůstala sama na Podkarpatské Rusi, která byla po válce připojena k Ukrajině, a tedy byla součástí Sovětského svazu. Od té doby se s Michaelem viděla pouze dvakrát. Bylo to pro něho natolik traumatické, že o tom nikdy nemluvil.

Po návratu do ČSR se začal věnovat **ilustracím**. Ilustroval více než 200 knih, především se věnoval ruským a českým klasikům, ale také se zabýval ilustracemi k pohádkám, ruským učebnicím nebo knihám s folklórní tematikou. Roku 1950 se oženil s malířkou Dagmar Kunzovou, která mu roku 1963 porodila dceru Annu. Roku 1952 začal **spolupracovat s Národním divadlem**, jeho prvním přestavením, na kterém se výtvarně podílel, byla Ženitba N. V. Gogola. V průběhu let se stal autorem více jak 60 divadelních výprav (čínohry, baletu i opery). Působil nejen v pražském divadle, ale i v dalších českých a moravských divadlech. Světově uznávaný scénograf prof. František Tröster přijal Romberga na katedru scénografie na Divadelní akademii múzických umění v Praze. Začíná jeho pedagogická éra života. Externě vyučuje také v Bratislavě. Roku 1969 se stal **docentem kostýmního výtvarnictví** a o dva roky později po smrti F. Trösterera se stal vedoucím katedry scénického výtvarnictví. Roku 1957 spolupracuje také **s filmem** (Ztraceni, Zlá noc, Chlap jak hora,...), spolupracoval i **s českou televizí**, především se angažoval při tvorbě ruských inscenací Čechovových povídek. V květnu 1982 obdržel **titul zasloužilý umělec** a v červnu téhož roku zemřel ve věku 64 let. Je pochován na Olšanském hřbitově.

Romberg dostal šestkrát **ocenění za nejkrásnější knihu roku**. Byl členem Umělecké besedy, Svazu českých umělců a Svazu českých divadelních umělců. Vytvořil

také několik gobelínů: gobelín pro slavnostní síň v Karolinu, gobelín 700 let hornictví a historie textilií. Vytvořil mozaiku na kolonádě Družby v Karlových Varech. Jeho práce jsou vystaveny v Národní galerii v Praze, v Galerii hlavního města Prahy a v dalších městských galeriích po celé republice (např.: Pardubice, Litoměřice). Ukázkou z jeho malířské i ilustrátorské tvorby najdeme v příloze.

Roku 1987 proběhla poslední posmrtná výstava v Chebu, které se účastnila jeho manželka. K 90. výročí narození Michaela Romberga byl rok 2008 vyhlášen Ministerstvem kultury ČR jako **Rombergovský rok**. Po celé České republice se uskutečnilo 12 výstav jeho prací.³³

5 TŘETÍ VLNA RUSKÉ EMIGRACE

5.1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Mezníkem v politickém vývoji ve východoevropských a středoevropských státech byl roku 1985 **nástup Michaila Gorbačova** do čela Komunistické strany Sovětského svazu. Prosadil program „přestavby“ socialismu a jeho demokratizace. V Československu musela KSČ přijmout tento program a přizpůsobit se mu. Přestavba ale přišla v nejnevhodnější okamžik. Kvůli špatné hospodářské politice klesla životní úroveň obyvatel a lidé byli nespokojení. Od režimu se odklonili i ti, kteří doposud byli jeho stoupenci. Z nejvyšší funkce KSČ byl odvolán Gustav Husák a do jeho funkce byl dosazen Milouš Jakeš. Lidé se stále bouří víc a víc. Začali tvořit hnutí, která dávala najevo odpor k režimu, např.: Hnutí za občanskou svobodu, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných nebo Československý helsinský výbor. Vyvolalo to masové demonstrování proti komunismu. První demonstrace po roce 1968 se konala k 20. výročí sovětské okupace roku 1988. Ve dnech 15. – 21. ledna 1989 se v Praze uskutečnilo několik protestních shromáždění, která byla uspořádána k 20. výročí smrti Jana Palacha.

V létě roku 1989 se protesty stupňovaly. 27. listopadu 1989 došlo ke generální stávce, vystoupily miliony lidí proti komunistickému režimu. 10. prosince se úřadu ujala nová federální vláda v čele s Mariánem Čalfou. To byl poslední státnický čin, který

³³<http://www.spnv.cz/>, <http://www.artrz.ru>

udělal prezident G. Husák. 29. prosince 1989 byl novým prezidentem zvolen **Václav Havel**. Předsedou české vlády se stal Petr Pithart a předsedou slovenské vlády se stal Vladimír Mečiar. 30. června se 1991 se rozezněly na oslavu odchodu okupačních sovětských vojsk sirény a zvony.

Roku 1990 V. Havel chtěl vynechat v názvu republiky „socialistická“, tudíž se měla země jmenovat jako za první republiky – Československá republika. To se ale nelíbilo Slovákům. Ti chtěli, aby se jmenovala Česko – Slovenská republika. Nakonec tedy vznikla Česká a Slovenská Federativní republika. Vztahy mezi Českem a Slovenskem byly stále více napjaté. 1. ledna 1993 pro nepřekonatelné spory (ale v „dobrém“) se rozchází po téměř 75 letech Československo a vznikají dvě samostatné republiky: **Česká republika a Slovenská republika.**

5.2 RUŠTÍ EMIGRANTI – UMĚLCI TŘETÍ VLNY ŽIJÍCÍ V ČESKOSLOVENSKU

Počátky třetí vlny ruské emigrace v Československu spadají do období konce 70. a začátku 80. let 20. stol. Je spojena s politikou v Sovětském svazu i v Československu. V této době se částečně uvolnily hranice a opustit Rusko se stalo snazším. Avšak ti, kdo přišli do ČSSR, nepřicházeli v nijak hojném počtu. Dostávali se do Československa spíše z osobních důvodů, jelikož politická scéna v ČSSR a v Sovětském svazu byla dosti podobná.

Ruští výtvarní umělci, kteří v této době přijeli do Československa, neorganizovali ruské spolky. Byli přijímáni československými umělci do svého kruhu. Ti ale také netvořili umělecké organizace, jelikož stále platil zákon o zákazu všech samosprávných spolků.

Zlom nastal po pádu komunistického režimu v Československu v 90. letech 20. století, kdy emigrace v Československu nebyla nijak omezována. Umělci se začali znovu sdružovat do uměleckých spolků. V prosinci roku 1990 obnovila činnost Umělecká beseda a navázala na své předešlé aktivity. Snažila se vytvářet tolerantní prostředí, ve kterém by se mohli ve svobodomyšlném duchu setkávat umělci. A i v dnešní době mohou v České republice ruští výtvarní umělci svobodně tvořit.

5.2.1 VIKTOR PIVOVAROV

Viktor Pivovarov je česko-ruský umělec, ilustrátor, malíř a jeden z čelních představitelů tzv. moskevské konceptuální školy, který žije v České republice v Praze, ale považuje se za Moskvana.

V. Pivovarov se narodil roku 1937 v Moskvě. Jeho matka pracovala ve fabrice na obuv. Otce nikdy nepoznal. Když začala druhá světová válka, museli s matkou opustit Moskvu. Odjeli do malé vesničky v Tatarstánu, kde bylo plno žen s dětmi, jelikož většina mužů byla na vojně. Ke konci roku 1944 se vrátili do Moskvy, zprvu bydleli u příbuzných, ale zanedlouho se mohli vrátit do bytu, kde bydleli již před válkou. Byl to **komunální byt**, měli pouze jeden pokoj, do kterého se sotva vešla postel, skříň a malý stolek. V ostatních pokojích bydlely jiné rodiny, společně sdíleli kuchyň a předsíň.

Roku 1951 začal studovat **střední uměleckou školu**. O dva roky později (roku 1953 krátce po smrti Stalina) mu bylo dovoleno vystavit na chodbách školy své práce. Jelikož neměl své kresby jak pověsit, sundal několik obrazů zemřelého Stalina, jeho portréty zahodil za skříň a do rámečků pověsil své obrazy. Jelikož bylo krátce před XXI. sjezdem KSSS a v té době byl ještě režim dost krutý, rozhodli se učitelé utajit to. Dostal jen důtku a podmínku. Kdyby se to stalo o pár let dříve, skončila by tato „klukovina“ tragicky. Školu nakonec dokončil s vyznamenáním. Koncem roku 1957 v Moskvě proběhlo hned několik netradičních výstav, které ovlivnily tehdejší umělecké dění, např.: výstava Pabla Picassa, výstava moderního francouzského a amerického umění. V témže roce ho bratranec seznámil se skupinou mladých lidí, kteří debatovali o reformě socialismu a komunismu. Ale po několika schůzkách usoudil, že je to nebezpečné a přerušil s nimi styky. O tři roky později byl **předvolán KGB k výsledku**. Se štěstím ho ale nechali v pořádku odejít. Strach, který to v něm vyvolalo, jestli se ještě někdy vrátí domů, v něm zůstal navždy. Po ukončení střední umělecké školy se přihlásil

na moskevskou Akademii výtvarných umění. Kvůli jeho tíhnutí k modernismu nebyl přijat. Po úspěšně složených zkouškách začal studovat na fakultě **ilustrátorského moskevského Polygrafického institutu**. Po skončení vysoké školy se začal živit jako ilustrátor dětských knih.

Začátkem 70. let začali umělci emigrovat, především do Francie a USA. Ve Francii vznikl časopis, který se věnoval právě ruskému neoficiálnímu umění. KGB nasadilo mezi ruské umělce agenty, kteří měli za úkol zjistit, jak se dostávají informace do zahraničí. Jednou zazvonili i u Pivovarových dveří. Chtěli ho nalákat, aby donášel na ostatní. Nějakým způsobem se z toho ale vykroutil. V té době se Pivovarov seznámil s **novinářem Robertem Kaiserem** z Washington Post, se kterým se dodnes přátelí. Díky němu věděl, co se děje mimo socialistický blok a jakým směrem se vyvíjí výtvarné umění ve světě. Roku 1966 se V. Pivovarov a jeho ženě básnířce narodil syn, který prožil velmi šťastné dětství mezi přáteli rodiny, básníky a umělci.

Roku 1978 se v Moskvě seznámil s **Milenou Slavickou**, do které se na první pohled zamiloval. O tři roky později se vzali. Jelikož bylo moskevské prostředí pro jeho novou ženu příliš tvrdé, rozhodli se pro společný život v Praze. V Československu měl zpočátku problém najít práci ilustrátora, jelikož všichni dávali přednost českým umělcům. Společný kamarád Pivovarova a jeho ženy Jindřich Chaloupecký mu pomohl začlenit se mezi české umělce. Byl členem skupiny Šretěnskij Bulvar, kam patřila řada neoficiálních moskevských umělců, například Eric Bulatov, Ilia Kabakov či Vladimir Jankilevskij.³⁴

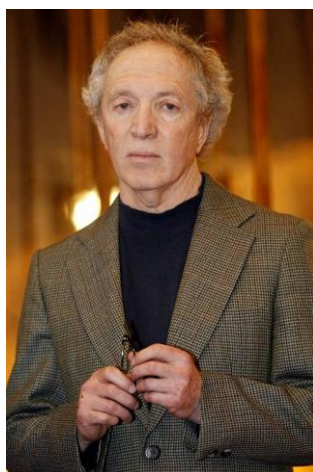
V 70. letech V. Pivovarov a I. Kabakov spoluzaložili tzv. **moskevskou konceptuální školu**. Propojení slova a obrazu se projevilo ve výtvarném žánru tzv. **alba**. Hlavním cílem bylo propojit akvarelové či kresebné cykly obrazů s textovým doprovodem, postupně rozvíjet a vyprávět obrazový příběh. První alba, které Pivovarov dokončil v roce 1975, se jmenovala Slzy, Tvář a Zahrada. Dále tvořil a stále tvoří obrazové cykly, např. cyklus Deník výrostka z roku 1986, Čas a růže z roku 1988, Vystřihovánky z roku 2004 nebo Jedlíci citronů z roku 2005. Ukázku z jeho umělecké tvorby najdeme v příloze.

Jeho první výstava měla být v klášteře v Plasech, ale na poslední chvíli byla zakázána. Druhá výstava se konala v roce 1983 v sále ÚKDŽ na pražském náměstí Míru,

³⁴ Виктор Пивоваров: Влюбленный агент, Москва 2001, str.: 13-241

další se konala v Liberci a v Lidovém domě v pražských Vysočanech, kde bylo vystaveno zhruba sto obrazů. Po pádu komunismu v ČSR vystavoval své práce nejen v Čechách, ale i v USA ve Washingtonu, v Německu v Berlíně, v Rusku v Petrohradě, Často se vrací do Ruska do Moskvy, kterou považuje za svůj domov. Roku 1999 se stal laureátem Ceny Revolver Revue.³⁵

5.2.2 MICHAEL ŠČIGOL

Dvojčata Viktor a Michael se narodila se roku 1945 v Čeljabinsku. Jejich rodiče pochází z Oděsy, do Čeljabinsku byli spolu s dcerou Dorou evakuováni na začátku války. Otec Mordko Ščigol byl ředitelem projektového ústavu Promstrojprojekt, později vedoucí architektonického ateliéru. Po válce se celá rodina přestěhovala na Ukrajinu do Kyjeva. Do Oděsy se celá rodina vrací pouze na prázdniny. Právě tam roku 1958 rodina oslavila 13. narozeniny Viktora a Michaela a také jejich „bar micva“ (židovská tradice, oslava plnoletosti chlapce). Den poté zemřela jejich sestra Dora, když ji při vyjížděce na lodi zastihla bouře.

Roku 1958 byl Michael přijat na průmyslovou školu. Po jejím skončení pracoval v projektovém institutu Kyjevprojekt. Roku 1964-1970 večerně studoval Vysokou školu architektury v Kyjevě. O tři roky později byl zaměstnán v ateliéru architekta a malíře Borise Lekara. Společně pracovali na různých architektonických i sochařských projektech, navštívili spolu mnoho míst SSSR, kde malovali v plenéru. Jejich vztah se prohloubil a stali se celoživotními přáteli. Roku 1970 se oženil a o dva roky později se mu narodil syn Svjatoslav. Roku 1973 odjel do Moskvy, kde dostal stáž na katedře

³⁵ <http://www.pametnaroda.cz/story/pivovarov-viktor-1937-1087>

urbanistiky Vysoké školy architektury. Poté se stal **členem Unie ukrajinských architektů**. V roce 1980 se rozvedl a odstěhoval se do svého ateliéru.

Roku 1981 se seznámil s keramičkou Marinou Chusid, do které se zamiloval, a začali spolu žít. O rok později se jim narodil syn Daniel. Jako malý onemocněl mozkovou obrnou. Jeho stav byl vážný, proto s ním rodiče objíždějí veškeré sovětské nemocnice s nadějí na uzdravení. O pár let později v Uzbekistánu zamřela Ščigolova manželka při autonehodě. Na Marininu počest spolu s jejími kolegy připravoval výstavu jejích prací.

Roku **1990 Ščigol odjel se svým synem Danielem do Česka**, do lázní Železnice u Jičína, kde je ozdravovna pro děti s mozkovou obrnou. Při příjezdu do Čech na něho čekal v Praze na nádraží sochař Viktor Konečný, který byl jeho prvním českým přítelem. Léčba syna byla přínosná a byly vidět pokroky v jeho stavu. Tím, že syna svěřil do péče odborníků, měl Ščigol více času. Po deseti letech se vrací k malířství. Dokonce se v této době uskutečnila jeho první výstava v Československu v železničském muzeu. Seznámil se s českým malířem Vladimírem Komárkem, se kterým se stali velmi dobrými přáteli.

Roku 1991 se vrátil do Čech a znovu dal syna na léčení v Železnici. Z humanitárních důvodů dostal povolení k trvalému pobytu v České republice. Ščigol se synem se přestěhovali do Hradce Králové, kde Daniel navštěvoval Speciální školu pro neslyšící děti. Od té doby až do současnosti bydlí a tvoří svá díla v České republice. Od roku 1992 pořádá samostatné výstavy v Čechách, na Slovensku, v Německu a v Rakousku. Roku 1993 díky doporučení Jiřího Seiferta a Viktora Konečného byl přijat do **Unie českých výtvarníků**. Roku 1999 Ščigol dostal české občanství. Koupil dům v Železnici, který sám přestavěl. Stodolu přestavěl na komorní divadlo a výstavní síň, ve kterém roku 2005 uspořádal první akci pro přátelé hudby a malby.

Roku 1997 získal cenu „Oskar za lidskost“ a roku 2007 „Cenu Andyho Warhola“. Vytvořil několik rozsáhlých cyklů obrazů Tristan a Isolda, Ateliér, Jsem Tančící dům. Cyklus Noci v Železnici věnoval Olze Marii Pušové, která byla jeho blízkou přítelkyní a inspirací. Vladimíru Komárkovi pomohl vytvořit velkorozměrný cyklus maleb Křížová cesta, který je umístěn v kostele v Konecchlumí. Jako reakci na rozsáhlou povodeň v roce 2002 vytvořil cyklus Povodňová zátiší. Roku 2003 namaloval soubor maleb A. V. E. Valdštejn, které byly vystaveny ve věznici ve Valdicích, později byly přesunuty

do výstavních prostorů Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Ukázkou z jeho malířské tvorby najdeme v příloze.

Z úst Michaela Ščigola: „Našel jsem v Čechách úžasné prostředí pro svoji malbu, krásná témata, ale i vzory mezi českými malíři, založené na hluboké lidskosti, umělce posedlé malováním. Na Ukrajině jsem do té doby pořád jen ztrácel. Vstupem do Čech jsem jako zázrakem začal získávat...“³⁶

³⁶ <http://scigol.cz>

ZÁVĚR

Cílem naší bakalářské práce na téma „Ruští výtvarní umělci 20. století působící v České republice: architektura, sochařství a malířství“ bylo poskytnout co nejucelenější výklad toho, co jsme se o ruských umělcích působících v České republice dozvěděli z odborné literatury a bibliografie, a tyto poznatky srozumitelným způsobem přednést a zařadit je do dobového kontextu.

V první kapitole jsme se věnovali obecně emigraci, vysvětlili jsme, co tento termín znamená a kdy jsme se s ním v minulosti setkali. Poté jsme upřesnili příčiny ruské emigrace po bolševické revoluci a po první světové válce. Nastínili jsme, kam se ruští emigranti rozutekli a jaká skupina lidí si nejčastěji vybírala jakou zemi. Dospěli jsme k názoru, že právě ruští výtvarní emigranti si nejčastěji vybírali Francii – Paříž, která se stala symbolem umění a umělců. V další kapitole jsme upřesnili vývoj Československé republiky a možnosti, které tam ruští emigranti našli. Právě vlídné přivítání a rozvinuté ruské školství přilákalo velkou část ruské emigrace. Ruští výtvarní umělci nemuseli zakládat své spolky, ale často byli přijímáni českými umělci mezi sebe. Největší poctou pro ně bylo, když se stali členy českého spolku Umělecká beseda. I přesto jsme našli několik spolků, které byly založeny ruskými emigranty, např.: Svaz ruských umělců v Československu a Ruský architekt za hranicemi. Po obecném seznámení s problematikou emigrace v ČSR jsme uvedli zástupce této emigrační vlny a blíže jsme se věnovali vybraným umělcům, architektovi A. Brandtovi a malíři G. Musatovovi.

Poté jsme se věnovali druhé vlně ruské emigrace, která nastala po druhé světové válce. Nejprve jsme nastínili historické souvislosti a vývoj ČSR. Tato vlna ruské emigrace nemá velké početní zastoupení, jelikož po příchodu sovětských vojsk v roce 1945 byli ruští emigranti zatýkáni a odvečeni zpět do SSSR. Mnoho ruských umělců se tedy ze strachu stáhlo z umělecké scény. Ale i přesto jsme našli několik umělců, kterým se podařilo v ČSR zůstat. Blíže jsme se věnovali malíři M. Rombergovi, který zažil násilné odsunutí sověty z ČSR a následný návrat do Čech.

Ke třetí vlně ruské emigraci jsme nastínili historické souvislosti a politický vývoj v ČSSR. Díky částečnému uvolnění hranic se mohli do ČSSR dostat představitelé této vlny. Avšak ti, kdo přišli do ČSSR, nepřicházeli v nijak hojném počtu. Dostávali se do Československa spíše z osobních důvodů, jelikož politická scéna v ČSSR

a v Sovětském svazu byla dosti podobná. Jako zástupce této vlny jsme vybrali malíře V. Pivovarova a M. Ščigola.

Dospěli jsme k závěru, že i přestože uměleckým centrem meziválečné doby byla Paříž, tak i v ČSR působilo mnoho výtvarných umělců. Právě díky dobrému zázemí, vzájemným slovanským vztahům, možnosti vystavovat své práce a rozvinutému ruskému školství velká část ruských umělců zakotvila v ČSR. Naopak po druhé světové válce se ruští emigranti stěhovali více na západ, kde neměli vliv bolševici. Kvůli násilnému odvezení ruských emigrantů po příchodu sovětských vojsk do ČSR roku 1945 se nejen ruští umělci, ale celá ruská emigrace, která zůstala na našem území, raději stáhli do ústraní. Ke konci 70. let, kdy došlo k oslabení režimu a postupnému částečnému uvolnění hranic, se začíná v ČSSR objevovat nová ruská emigrace. Ale kvůli tomu, že politická scéna zde i v Sovětském svazu byla dosti podobná, nebyla tato vlna nijak rozsáhlá. Po pádu komunistického režimu v ČSSR v 90. letech 20. století nebyla v Československu ruská emigrace omezována. A i v dnešní době zde mohou ruští výtvarní umělci svobodně tvořit.

РЕЗЮМЕ

Данная бакалаврская дипломная работа посвящена русским художникам XX века, работавшим в Чешской Республике в области архитектуры, скульптуры, живописи. Цель настоящей работы - обработать полученную информацию и предоставить наиболее полное изложение темы, привести несколько примеров русских эмигрантов, работавших в Чехословакии, соотнести их со временем и более близко рассмотреть их жизнь и творчество в Чехословакии.

Прежде всего, мы объяснили понятие «эмиграция» и привели несколько знаменитых примеров добровольной и принудительной эмиграции из мировой, а также русской истории. Затем мы перешли к первой волне русской эмиграции. Ее начало мы соотнесли с периодом, следующим после большевистской революции и после Первой мировой войны, а ее конец пришелся на начало Второй мировой войны. В этот период из России эмигрировало большое количество людей. Их пути вели в разные стороны. Более близко мы рассмотрели те страны и города, в которых преобладали многочисленные представители русской эмиграции, т.е. Германию – Берлин, Францию – Париж, Югославию – Белград, Балтийские страны – Ригу, а также Харбин в восточном Китае.

После более широкого рассмотрения первой волны эмиграции, мы приступили к русским эмигрантам в Чехословакии межвоенного периода. Нами были рассмотрены существующие условия в Чехословакии после Первой мировой войны. Затем мы разобрали отношение Чехословакии к русской эмиграции и ее поддержку русских эмигрантов. Мы обнаружили, что русские эмигранты в целом были встречены дружелюбно. Благодаря ведущим чехословацким политикам, и, прежде всего, президенту Т. Г. Масарику, в Чехословакии распространилась гуманитарная помощь, получившая название Русская акция помощи. Благодаря ей русские эмигранты были обеспечены основными средствами жизненной необходимости, такими как продукты, одежда и жилье. Видное место в Чехословакии занимали и различные русские учреждения. Особо большой поддержкой пользовалась русская образование, открывались учебные заведения от детских садов до университетов. Также мы упоминаем о православной церкви, которая была очень важна для русских эмигрантов, вынужденных оставить родную

страну. В этом им помогали Дни русской культуры, позволяющие вспомнить родную культуру. Организовывались лекции выдающихся русских философов, устраивались выставки, концерты и театральные представления.

После общего рассмотрения русской эмиграции в Чехословакии, мы перешли к художникам первой волны, живущим в этой стране. Мы пришли к выводу, что русские художники в большинстве своем не основывали собственные кружки, а примыкали к чешским группам, прежде всего, к самому старому чешскому художественному кружку Художественная беседа, который был основан еще в 1863 году виднейшими представителями чешской культуры. Однако, мы нашли и несколько русских организаций – Союз русских художников Чехословакии, который существовал в период между 1928 и 1946 годами. 27 мая 1929 года они организовали первую выставку в Рудольфине. Было выставлено 99 экспонатов русских эмигрантов. Русские архитекторы также образовали собственное общество, которое носило название «Русский зодчий за рубежом», организация издавала журнал с редакцией в Праге. Редакторы писали не только о русских архитекторах и их судьбах, но также занимались и новыми зданиями. Распространенной темой стали технические достижения и новинки. Несколько лет в Чехословакии существовал также Русский культурно-исторический музей с обширной коллекцией исторических и культурных материалов русской эмиграции и большой коллекцией картин, которая насчитывала около 400 полотен. Было организовано несколько выставок русских художников, на которых присутствовали и зарубежные гости. Во время войны множество экспонатов было уничтожено. Часть сохранившихся картин была перемещена в советскую школу в Праге, остальные были вывезены в СССР.

Далее мы привели несколько имен русских художников, работающих в Чехословакии: С. А. Мако, А. С. Головин, Р. Д. Корякин, Н. С. Бакулин, а также Н. М. Родионов. Более детально мы занимались В. А. Брандтом, знаменитым русским архитектором, художником, графиком и педагогом. Брандт прибыл в Чехословакию в 1922 году. В 1944, отказавшись сотрудничать с фашистами, он был арестован и заключен в тюрьму в Панкраце, где и умер. Он являлся членом Союза русских художников. Несмотря на то, что при проектировании предпочтение обычно отдавалось чешским архитекторам, Брандт проектировал несколько зданий, например, Профессорский дом в Праге. Вдохновением для него

послужило такое явление, как Дом-коммуна. Главной задачей было объединить квартиры и сэкономить место, минимизировать боковые комнаты, уменьшить кухни и укоротить коридоры, которые были проходными. Таким образом, должно было быть создано специальное помещение – общая комната для собраний. Следующей постройкой была третья вилла супругов Крамаржовых в городе Высоке-над-Йизероу, которая была построена в неославянском духе. Самой знаменитой постройкой стал храм Успения Пресвятой Богородицы на Ольшанском кладбище. Реализация проекта стала возможной благодаря К. Крамаржу, который помог собрать коллекцию на постройку. Следующим выдающимся русским эмигрантом, работающим в Чехословакии, о котором мы говорили более подробно, был А. Г. Мусатов. Он родился в 1889 году в Бузулуке. Он был призван в армию, в 1917 году дезертировал и несколько лет скрывался. В Чехословакию он прибыл с чехословацкими legionерами в 1920 году. Здесь он примкнул к обществу чешских художников и стал членом Художественной беседы. В 1923 году его картины были выставлены в Общественном доме в Праге. Он создал иллюстрации к нескольким романам Ф. М. Достоевского. На протяжении всего времени, проведенного в эмиграции, он верил, что однажды вернется в Россию, но в день, когда Германия напала на Россию, у него случился инфаркт, который привел к его смерти. Мусатов был необыкновенным художником, его творчество на протяжении всей жизни постоянно развивалось, иногда было совершенно невозможно определить, что настолько различные произведения мог создать один и тот же художник.

Затем мы занимались второй волной русской эмиграции, наступившей после Второй мировой войны. Сначала мы описали исторические взаимосвязи и развитие Чехословакии после Второй мировой войны. Перед приходом советских войск в Чехословакию был создан список русских эмигрантов, считающихся предателями, позже они были арестованы и насильно отправлены в лагеря в Сибири. Те, кто избежал ареста, удалились от общества в страхе перед возможным развитием событий. В качестве примера эмигранта второй волны мы привели М. Ромберга, русского художника, иллюстратора, графика, педагога и костюмера. Будучи родом из Украины, Ромберг вместе с семьей перебрался в Чехословакию в 1925 году. Он окончил русскую гимназию в городе Моравска-Тршебова, а затем Художественно-промышленную школу в Праге. В 1942 году

состоялась его первая самостоятельная выставка в галерее ARS. Также он принимал участие в украшении фресками храма Успения Пресвятой Богородицы. В 1945 году Ромберг стал членом Художественной беседы. В том же году он был арестован и вместе с советскими войсками должен был отправиться в Сибирь, но в Будапеште ему удалось сбежать. Он снова вернулся в Чехословакию, где, скрываясь, он прервал все связи с русскими эмигрантами. Ромберг начал заниматься иллюстрациями и проиллюстрировал более 200 книг. В 1925 году художник начал сотрудничать с Национальным театром и со временем смоделировал более 60 театральных декораций. Также он преподавал в Театральной академии музыкального искусства и в 1969 году стал доцентом костюмерного изобразительного искусства. С 1957 года Ромберг работал в области кинематографа и сотрудничал с чешским телевидением. В 1982 получил титул заслуженного художника и в том же году умер. В его честь Министерство культуры ЧР провозгласило 2008 год годом Ромберга.

Третья волна русской эмиграции началась на переломе 70-х и 80-х лет XX века. Она в большой степени связана с политикой Советского Союза и Чехословакии. В это время частично были открыты границы, и покинуть Россию стало проще. Переломным моментом в политическом развитии стало становление Михаила Горбачева во главе Коммунистической партии в 1985 году. Он предложил проект «перестройки» социализма и его модернизации. Коммунистическая партия Чехословакии должна была принять эту программу и подстроиться под нее. С течением времени все чаще случались демонстрации против режима. 29 декабря 1989 года президентом был избран Вацлав Гавел. После долгих нескольких десятилетий Чехословакия обращается к демократическому режиму. Путешествия становятся повседневностью.

Третья волна эмиграции русских художников в Чехословакию не была такой многочисленной. Приезжавшие сюда эмигрировали, скорее, по личным причинам. В качестве представителей этой волны мы привели В. Пивоварова, русского живописца и иллюстратора. Пивоваров родился в Москве в 1937 году. В начале Второй мировой войны его мать вместе с ним была вынуждена бежать в небольшую деревню в Татарстане. По возвращении в столицу они сначала проживали у родственников, затем вернулись в свою первоначальную коммунальную квартиру, где занимали только одну маленькую комнатку.

В остальных комнатах жили другие семьи, деля друг с другом кухню и коридор. В 1951 году Пивоваров начал учиться в средней художественной школе, где ему было разрешено выставить свои работы. Поскольку ему не хватало рамок, Пивоваров вытащил несколько портретов Сталина и, положив их за шкаф, использовал освободившиеся рамки для своих работ. Кто-то, однако, узнал об этом. Поскольку прошло совсем мало времени со дня смерти Сталина, и режим был до сих пор достаточно жесток, учителя Пивоварова решили скрыть случившееся и ограничились только выговором. В конце концов, он закончил школу с отличием. Позже его двоюродный брат представил ему группу людей, горячо беседовавших о реформах социализма и коммунизма. После нескольких встреч художник решил, что будет безопаснее прекратить общение. Тем не менее, три года спустя он был вызван КГБ на допрос. К счастью, его спокойно отпустили. Но воспоминание об этом событии до конца жизни вызывало в Пивоварове ужас. После того, как его не приняли в Академию художеств, Пивоваров начал учиться на факультете иллюстрационного московского Полиграфического института. По его завершении он жил на средства с иллюстрирования детских книг.

В начале 70-х Пивоваров познакомился с Робертом Кайзером из «WashingtonPost», с которым он дружен по сей день. Благодаря ему, он имел представление о том, что происходит за пределами стран социалистического блока, и в каком направлении развивается мировое изобразительное искусство. В 1978 году Пивоваров также познакомился в Москве с Миленой Славицкой, в которую влюбился с первого взгляда и на которой женился спустя три года. Поскольку московская среда была чересчур суровой, супружеская чета приняла решение о совместной жизни в Праге. С тех пор Пивоваров живет там, но часто приезжает в Москву, по-прежнему считая ее своим домом.

Пивоваров является одним из основателей московской концептуальной школы, одной из главных целей которой было соединить акварельные или рисованные циклы картин с текстовым сопровождением. В отличие от России, в Чехословакии он смог выставлять свои работы. Так в 1983 году проводилась его выставка на пражской Площади Мира, другие две прошли в Либерце и в Народном доме на пражских Высочанах. После падения коммунистического режима в стране Пивоваров смог выставлять свои работы и за ее пределами, в США, Германии и России.

Другим представителем русского искусства третьей волны эмиграции стал М. Щиголь. Родом из Челябинска, он родился в 1945 году вместе со своим братом-близнецом. После Второй мировой войны вся его семья переехала в Киев, на Украину. В 1958 году они с братом отметили свой тринадцатый день рождения. День спустя умерла их сестра Дора, которую настигла буря во время прогулки на лодке. В том же году Щиголь был принят в промышленную школу, а по ее завершении работал в проектно-институте Киевпроект. С 1964-го года Щиголь учился по вечерам в Высшей школе архитектуры в Киеве. В 1970 году он впервые женился, и в этом браке родился его первый сын Святослав. Три года спустя Щиголь уехал в Москву на стаж кафедры урбанизма Высшей школы архитектуры. Позже он стал членом Союза украинских архитекторов. В 1981 году Щиголь знакомится с гончарным художником Мариной Хусил, в которую влюбляется. Позже у них родился сын Даниил, заболевший в детском возрасте мозговым параличом. Его состояние было крайне серьезным, родители возили его по многим советских больниц. Пару лет спустя Марина погибла в автокатастрофе, и в ее честь коллеги подготовили выставку ее работ. В 1990 году Щиголь уехал вместе с сыном в Чехословакию в Железнице у Йичина, где мальчика записали в оздоровительный центр для детей с мозговым параличом. Лечение оказалось успешным, стали заметны значительные успехи. Благодаря тому, что какое-то время Щиголь не должен был так тщательно заботиться о сыне, он вернулся к живописи. Первая его выставка была организована в Чехословакии. В 1991 году он снова вернулся в Чехию, чтобы отправить сына на лечение. По гуманитарным причинам он получил разрешение на постоянное место жительства в Чехии. С сыном они переехали в Градец Кралове, где последний посещал специальную школу для детей с ограниченными слуховыми возможностями. С тех пор художник живет там и устраивает выставки в Чехословакии. С 1992 года прошли его самостоятельные выставки в Чехии, Словакии, Германии и Австрии. В 1993 году он был принят в Союз чешских художников. Щеголь создал несколько обширных циклов картин. С 1999 года он получил чешское гражданство и живет в селе Железнице под городом Йичин.

Мы пришли к выводу, что независимо от того, что художественным центром межвоенного времени был Париж, в Чехословакии так же работало множество художников. Именно благодаря благополучному быту, взаимным отношениям

между славянами, возможности выставлять свои работы и развитому русскому просвещению немалая часть русских художников обосновалась в Чехословакии. Напротив, после Второй мировой войны русские эмигранты больше тянулись к западу, где большевики не имели влияния. Из-за насильственного перемещения русских эмигрантов после прихода советских войск в Чехословакию в 1945 году, не только русские художники, но и вся русская эмиграция решила обратиться в уединение. К концу 70-х годов, когда режим ослаб, и границы стали освобождаться, в Чехословакии стали появляться русский эмигранты. Но по причине того, что условия в Советском Союзе и условия здесь были сильно схожи, эта волна не была особо сильной. После того, как был в 90-х годах XX века, свергнут коммунистический режим в Чехословании, русская эмиграция не была ни в какой степени ограничена. И до сих пор, в наше время, русские художники могут без проблем отдаваться творчеству.

LITERATURA

1. ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY: *Exil v Praze a Československu 1918-1938*, Pražská edice, Praha 2005.
2. AUGUSTA, P., HONZÁK, F.: *Československo 1918 – 1938*, Albatros, Praha 1999.
3. AUGUSTA, P., HONZÁK, F.: *Československo 1938 – 1945*, Albatros, Praha 1999.
4. BĚLOŠEVSKÁ, L., SLÁDEK, Z.: *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918-1939)*, EUROSLAVICA, Praha 1998.
5. JAHOVSKÝ, A.: *Grogorij Musatov*, Praha 1931.
6. PERNER, J.: *Československo 1946 – 1992*, Albatros, Praha 1999.
7. PODANÝ, V., BARVÍKOVÁ, H.: *Emigrace z Ruska v meziválečném Československu: prameny v českých, moravských a slezských archivech*, Archiv Akademie věd České republiky, Praha 2000.
8. PUTNA, M. C.: *Rusko mimo Rusko, I. díl*, Petrov, Brno 1993.
9. REIMAN, M.: *Rusko jako téma a realita doma a v exilu: vzpomínky na léta 1968-1989*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2008.
10. ŠVANKMAJER, M.: *Dějiny Ruska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995.
11. VEBER V., kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945*, Karolinum, Praha 1996.
12. VEBER V., kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, sborník studií 2. díl.*, Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, Praha 1994.
13. БАБКА, Л., ЗОЛОТАРЕВ, И.: *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значение, наследие*, Русская традиция, Прага 2012.
14. ПИВОВАРОВ, В.: *Блюбленный агент*, Новое литературное обозрение, Москва 2001.

Katalogy k výstavám

15. *Sergej Mako: souborná výstava: od 12. do 31. března 1933*, Francouzský institut Arnošta Denise, Praha 1933.

16. *Михаил Ромберг: художник, иллюстратор, декоратор, Ruská tradice a Česká asociace rusistů*, Praha 2008.

Internetové zdroje

17. <http://www.pametnaroda.cz> [12. 4. 2013]

18. <http://www.radio.cz/ru> [15. 3. 2013]

19. <http://www.spnv.cz> [12. 3. 2013]

20. <http://www.umeleckabeseda.cz> [15. 2. 2013]

21. <http://www.artrz.ru> [22. 12. 2012]

PŘÍLOHY

<http://www.slavnevily.cz/vily/liberecky/kramarova-vila>

Vila Kramářových

Postavená mezi lety 1927 - 1931

Lyžařská čp. 307, Vysoké nad Jizerou

Architekt Vladimír Alexandrovič Brandt

http://www.fotohistorie.cz/Liberecky/Semily/Vysoke_nad_Jizerou/Vysoke_-_Kramarova/Default.aspx?photoID=16689#

Vila Kramářových

Dobová fotografie z roku 1934

<http://cs.wikipedia.org>

Chrám Zesnutí přesvaté Bohorodice

Postavený mezi lety 1924-1925

Na Olšanském hřbitově na Žižkově

Architekt Vladimír Alexandrovič Brandt

<http://cs.wikipedia.org>

Pamětní deska na Chrámu Zesnutí přesvaté Bohorodice

Přípevněna roku 1995 na počest ruských, ukrajinských a jiných emigrantů ze SSSR

<http://www.citygalleryprague.cz/en/web/guest/katalog/>

Děvče s kočkou (1921)

Grigorij Musatov

http://www.artservis.info/index.php?option=com_content&task=view&id=222&Itemid

Podobizna Kalmyka Bajanova (1925)

vychovatele z ruského gymnázia ve Strašnicích

Grigorij Musatov

http://www.artservis.info/index.php?option=com_content&task=view&id=222&Itemid

Signál (1931)

Ohromný komín jako „signál revoluce“

Grigorij Musatov

<http://www.citygalleryprague.cz/cs/web/guest/katalog/>

Útěk (1941)

studie obrazu z válečného triptychu

Grigorij Musatov

<http://www.galerie-narodni.cz/cs/autori/269-detail/>

Kubistické zátiší s Vermutem a hruškami

Olej na plátně

50. - 60. léta 20. stol.

Michail Romberg

<http://www.galerie-narodni.cz/cs/autori/269-detail/>

Abstraktní kompozice

Olej na dřevě

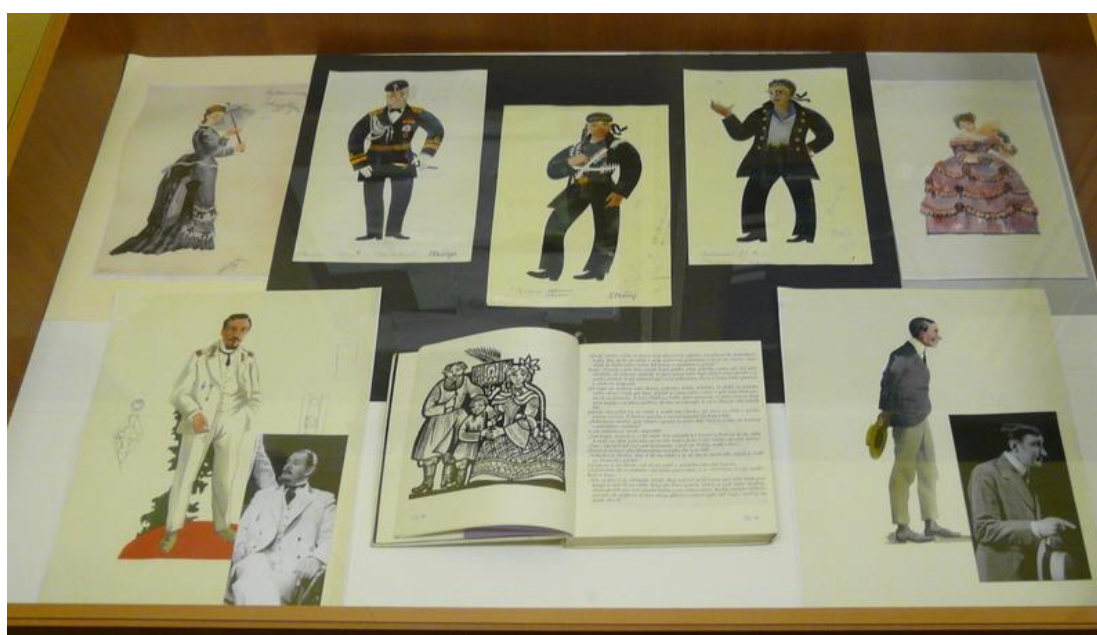
50. – 60. léta 20. stol.

Michail Romberg

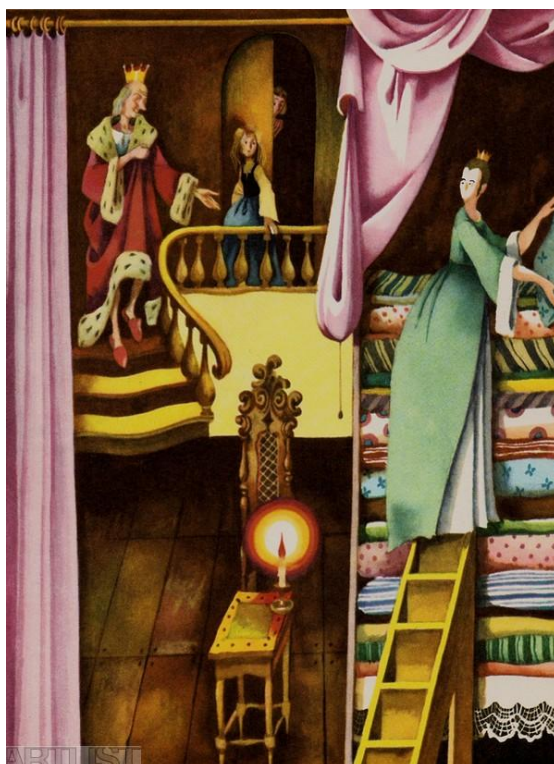
<http://www.svkos.cz/pro-media/fotobanka/fotogalerie/michael-romberg-ilustrace-a-divadelni-kostymy/>

Ukázka ilustrací Michaila Romberga

<http://www.svkos.cz/pro-media/fotobanka/fotogalerie/michael-romberg-ilustrace-a-divadelni-kostymy/>

Ukázka divadelních kostýmů Michaila Romberga

<http://www.artlist.cz/?id=7541>

Ilustrace ke knize H. Ch. Andersena: Skazki (1977)

Kapitola Princezna na hrášku

Viktor Pivovarov

<http://www.artlist.cz/?id=7538>

Teta Líza rozbila talíř, řekla, že za to může máma a máma se urazila (1986)

z cyklu Deník výrostka

olej na plátně

Viktor Pivovarov

<http://www.artlist.cz/?id=7532>

Dívka s citrónem (2005)

Z cyklu Jedlíci citrónů

Olej na plátně

Viktor Pivovarov

<http://www.artlist.cz/?id=7540>

Dům u železniční tratě (2010)

sklo, asambláž (48 x 47,5 x 29 cm)

Viktor Pivovarov

<http://www.scigol.cz/ru/malba/velka-tresnova-loupez>

Velká třešňová loupež (1994)

Michail Ščigol

<http://scigol.cz/malba/noci-v-zeleznici#prev>

Spící auto (1999)

Z cyklu Noci v Železnici

Olej na plátně

Michail Ščigol

<http://scigol.cz/malba/a-v-e-valdstejn#prev>

První válka (2001)

Z cyklu A. V. E. Valdštějn

Olej na plátně

Michail Ščigol

<http://scigol.cz/malba/atelier--tempery-z-černobílého-soukromí>

Nechala mě můza (2011)

Areliér – tempery z černobílého soukromí

Michail Ščigol